

Csehszlovákia – 1989

A rendszerváltás éve a magyar diplomáciai jelentések tükrében

Az 1989-es esztendő a kelet-európai rendszerváltások éveként vonult be a történelembe. Bár az események mindenütt 1989 őszén kulmináltak, a rendszerváltás folyamata az egyes országokban különböző időpontban indult, s rendkívül eltérő intenzitású volt. A csehszlovák politikai vezetés a nyolcvanas évek második felében a politikai és gazdasági rendszer átalakításában élen járó két szomszédjával – Lengyelországgal és Magyarországgal – ellentétben inkább csak retorikájában, mint érdemi intézkedésekben követte a gorbacsovi reformokat. A csehszlovák társadalom által is igényelt átalakítás és demokratizálás következetes megvalósítása ugyanis törvényszerűen felvetette volna az 1968-as események hivatalos értékelése felülvizsgálásának igényét, megkérdőjelezve egyúttal a prágai tavasz elfojtása után hatalomra került politikai garnitúra legitimitását is.

Csehszlovák részről fenntartásokkal és egyre növekvő ellenérzéssel fogadták a magyarországi változásokat is, különösen az ellenzéki politikai mozgalmakkal folytatott párbeszédet, az 1956-os magyarországi és az 1968-as csehszlovákiai események átértékelését, a nagymarosi vízi erőmű építésének felfüggesztését s a határon túli magyar kisebbségek iránti érdeklődés megnövekedését. A hatalom gyakran magyarországi inspirációt vélt felfedezni a magyar kisebbség különböző körei által 1988–1989 folyamán egyre határozottabban megfogalmazott kisebbségpolitikai követelések mögött is.

A szlovákiai magyarságra kétségtelenül nagy hatást gyakorolt a csehszlovákiai-nál összehasonlíthatatlanul szabadabb magyarországi politikai légkör. Amíg a korábbi években a csehszlovák nemzetiségi politika bírálatait csaknem kizárólag az illegális Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága vállalta fel, addig a rendszerváltást megelőző egy évben már az 1968 után félreállított reformkommunisták és a körjük tömörülő értelmiségiek, valamint a magyar kisebbség hivatalos szervezetei (a Csemadok és az írószövetség magyar tagozata) is a párt- és állami szervekhez intézett beadványaikban hívták fel a figyelmet a nemzetiségi politika visszásságaira, és tettek javaslatot azok megoldására. Ezekben sürgették többek között a hetvenes-nyolcvanas évek során megszüntetett, illetve leépített nemzetiségi szervek visszaállítását, a nemzetiségi nyelvhasználat törvényi biztosítását, a magyar óvoda- és iskolahálózat bővítését, a magyar nyelvű pedagógusképzés megoldását, a magyar nyelvű sajtó, a rádió- és tévéadás, valamint a nemzetiségi intézményhálózat bővítését, a nemzetiségi kutatások intézményesítését, a kollektív kisebbségi jo-

goknak Csehszlovákia készülő új alkotmányában való rögzítését és egy átfogó nemzetiségi törvény kidolgozását.

A rendszerváltás évfordulója alkalmából a prágai magyar nagykövetség és a pozsonyi magyar főkonzulátus tizenöt – elsősorban a magyar kisebbséggel kapcsolatos – dokumentumának közreadásával kívánunk hozzájárulni a rendszerváltás évének jobb megismeréséhez. A magyar külképviseleti szervek jelentései kitűnő áttekintést adnak többek között a csehszlovák állami és pártvezetés kisebbségpolitikájáról, a magyar kisebbség törekvéseiről, a párt- és állami szervek elé terjesztett beadványairól és azok fogadtatásáról, a Magyar Televízió Panoráma című műsorának szlovákiai visszhangjáról, a nagymarosi vízi erőmű építésének felfüggesztése utáni szlovák reakciókról, végül pedig a november 17-i és az azt követő eseményekről, a csehszlovákiai demokratikus átalakulás kezdeteiről és kisebbségpolitikai vonatkozásairól.

Popély Árpád

Dokumentumok

1.

Pozsony, 1989. január 25. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése Ivan Knotek szlovák miniszterelnök-helyettes és a Csemadok vezetői közötti megbeszélésről.

9/1/Szt/1989.

Ea. Váradi Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: A szlovák kormány elnökének megbeszélése a CSEMADOK vezetőivel a magyar nemzetiséget érintő kérdésekről

Melléklet: 1 db

A szlovák kormány elnöke január 19-én fogadta a CSEMADOK elnökét és főtítkárárt a kormány mellett működő nemzetiségi tanács titkársága vezetőjének jelenlétében. A találkozóról a szlovákiai központi lapok bő terjedelmű közleményt jelentettek meg.

A magyar nemzetiség helyzetét érintő megbeszélés alapját az az anyag képezte, amelyet a miniszterelnök kérésére állítottak össze, miután a Kapu című folyóiratban megjelent Duray Miklósnak a magyar kormányhoz intézett felhívása. A mintegy 30 oldalas, táblázatokat is tartalmazó összefoglaló sok tekintetben alátámasztja azokat a megállapításokat, amelyeket a Kapuban közölt felhívás tartalmazott. Különösen az oktatás különböző szintjein meglévő hiányosságokra, a magyar tannyelvű iskolák pedagógusképzésének problémáira, a kétnyelvűség használatában észlelhető következtelenségekre, a helységnevek használatára, az állami nemzetiségi intézmények megszüntetésére stb. hívja fel az anyag a figyelmet és tesz javaslatokat a problémák megoldására (a szlovák nyelvű anyagot mellékeljük).

Ezt az összefoglalót egészítette ki szóban Sidó elvtárs a CSEMADOK elnöksége által jóváhagyott állásfoglalás alapján. Ennek tartalmáról a 14/6/Szt/1988. sz. jelentésben írtunk.

A megbeszélés konstruktív légkörben zajlott le. Az írásbeli anyagban, ill. a szóbeli kiegészítésben felvetett problémákat elfogadva a miniszterelnök ígéretet tett, hogy annak szellemében lépéseket tesznek a helyzet javítására. Elmondta, hogy korábban – más politikai körülmények között – a Szovjetunió nemzetiségi politikáját modellértékűnek tekintették, és Csehszlovákiában is ennek megfelelően kezelték a nemzetiségi kérdést.

Ma már a karabahi események, ill. a balti köztársaságokban zajló folyamatok kapcsán is látják, hogy ennek a kérdésnek nagyobb figyelmet kell szentelni. Semmiképpen nem akarják, hogy a magyar–román viszonyhoz hasonló helyzet alakuljon ki országaink között.

Ígéretet tett, hogy az oktatásügyi kérdésekben gyors intézkedéseket hoznak. Szükségének tartja a nemzetiségi iskolák megerősödését, s visszaállításukat a kis településeken. A kétnyelvűség kérdésében kérte Sidó elvtársat, hogy egy külön anyagot dolgozzon ki.

Jelezte, hogy érdeklődéssel figyelte az új alkotmány kidolgozására létrehozott bizottság első ülésén a CSEMADOK elnökének hozzászólását. Sidó elvtárs ezen az ülésen a nemzetiségi jogok bővítéséért szállt síkra, s szorgalmazta, hogy az új alkotmány tartalmazzon szankciókat olyan vétségekért, mint az elnemzetlenítés, ill. a nemzetiségek alkotmányos jogainak megsértése.

A kormány mellett működő nemzetiségi tanács és titkárságának összevonását a tanácsai szervek bizottságával, ill. annak titkárságával a kormányfő elhamarkodott és meggondolatlan lépésnek nevezte. Jelezte, hogy a titkárságot is vissza fogják állítani eredeti státuszába ugyanúgy, mint ahogy a nemzetiségi tanács esetében ezt már megtették.

A CSEMADOK vezetőinek látogatása a miniszterelnöknél több szempontból is figyelemre méltó. A tárgyalás ténye, s ennek széles körű propagálása a hírközlő szervezetekben önmagában is demonstrálja, hogy a vezetés a korábbiaknál nagyobb figyelmet fordít a nemzetiségi kérdésre. Az anyag elkészítésére vonatkozó miniszterelnöki instrukció is figyelemre méltó volt, miszerint nem „kozmetikázott, rózsaszínű” anyagra kíváncsi, hanem a tényleges állapot objektív bemutatására.

A tárgyalás konstruktív szelleme bizonyítja: megvan a készség a magyar nemzetiiséget érintő problémák enyhítésére, ill. megoldására. Egyelőre még nehéz egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy a miniszterelnök állásfoglalása a teljes szlovák vezetés véleményét tükrözi-e? Tény, hogy a szlovák párt első titkára tavaly nyáron a nemzetiségi tanácsok és a nemzeti bizottságokkal foglalkozó tanács, illetve ezek titkárságának összevonása mellett foglalt állást, ami a gyakorlatban az intézmény felszámolását jelentette volna. A miniszterelnök mostani állásfoglalása ezzel homlokegyenest ellenkező. A jelenlegi belpolitikai erővonalakat figyelembe véve azonban nehezen képzelhető el, hogy a miniszterelnök ellentétes véleményt képviselne, mint a szlovák párt KB első titkára. Feltételezzük, hogy a megváltozott politikai viszonyok hatására esetleg Janák elvtárs is módosított korábbi merev álláspontján.

Pozsony, 1989. január 25.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 28. d., 00341/2-1989.

2.

Pozsony, 1989. február 15. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Szlovák Írók Szövetsége Magyar Szekciójának „Kultúra, átalakítás és demokratizálás” című beadványáról.

14/Szt/1989.

Ea. Váradai Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: A szlovákiai magyar írók
„Kultúra, átalakítás és
demokratizálás” c. beadványa
Melléklet: 1 db

Amint arról az Új Szó is beszámolt, február 9-én tanácskozást tartott a Szlovák Írók Szövetségének Magyar Szekciója. A tanácskozás fő célja annak az anyagnak a megtárgyalása volt, amelyet néhány irodalmár készített „Kultúra, átalakítás és demokratizálás” címmel, s amely kapcsolódva a Csehszlovákiában is meghirdetett társadalmi, politikai átalakításhoz és demokratizálódáshoz, elsősorban a nemzetiségi politika, kultúra és oktatásügy időszerű kérdéseit foglalja össze és tesz javaslatokat azok megoldására. Az anyag értelmi szerzői: Zalabai Zsigmond, Grendel Lajos, Tózsér Árpád és Fónod Zoltán, a szlovákiai magyar irodalom jeles képviselői.

Az anyagot a szavazásban résztvevők egyhangúlag jóváhagyták, s eljuttatják Miloš Jakešhez, a CSKP KB főtítkárához, valamint Ignác Janákhhoz, az SZLKP KB első titkárához.

A szlovákiai magyarság képviselőivel folytatott beszélgetés során az anyaggal kapcsolatban olyan véleményeket lehet hallani, hogy az igen árnyalt, jól szerkesztett dokumentum, amely pozitív hozzáállással veti fel a magyar nemzetiség politikai, kulturális és oktatási problémáit, konstruktív megoldásokat javasol és nem követel. Az anyag erősségét a nemzetiségi lét és az Alkotmánnyal összefüggő kérdések megfogalmazása jelenti, kevésbé jól sikerült a nemzetiségekkel foglalkozó állami intézményrendszer kibontása.

Tájékoztatásul közöljük még, hogy a magyar szekció anyagával párhuzamosan egy másik beadvány is készül, amelynek értelmi szerzője Dobos László neves író és bizonyos köréje csoportosuló személyek. (Ezt az anyagot később terjesztjük fel.) A két dokumentum keletkezésének a ténye is jelzi, hogy a szlovákiai magyarságon belül több csoport is létezik.

Pozsony, 1989. február 15.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 00756/1-1989.

3.

Pozsony, 1989. március 20. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése harminchárom szlovákiai magyar értelmiségi beadványáról és a szlovák pártvezetés általi fogadtatásáról.

14/1/Szt/1989.

Ea. Váradi Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. sajtó

Szigorúan titkos!

Tárgy: A szlovákiai magyar értelmiség egy csoportjának beadványa a nemzetiség helyzetének javítására

Melléklet: 1 db

A közelmúltban 33 szlovákiai magyar értelmiségi – elsősorban írók – beadványban fordultak M. Jakešhez, a CSKP KB főtítkárához és I. Janákhhoz, az SZLKP KB első titkárához. A levél értelmi szerzője Dobos László író és Szabó Rezső, de a szlovákiai magyar irodalmi élet olyan jeles képviselői is csatlakoztak hozzájuk, mint Duba Gyula, Grendel Lajos, Tózsér Árpád, Gál Sándor stb. Ugyancsak aláírta Sziegl Ferenc, a nemzetiségi kormánybizottság titkára.

A levél áttekintést ad a nemzetiség társadalmi állapotáról és helyzetéről, s kifejezi aggodalmát a csehszlovákiai magyarság sorsával kapcsolatban. Egyúttal javaslatot tesz mindazoknak a kérdéseknek a megoldására, amelyek a nyelvhasználat, az oktatásügy, a tudományos kutatás, a közművelődés és a hírközlés területén fennállnak.

Javasolják továbbá a nemzetiségek egyéni és kollektív jogainak lefektetését a készülő új alkotmányban, beleértve a nemzetiség öngazgatás elvét is. (Lásd mellékelt anyagot.)

A levél tartalma jelentős felbolydulást okozott az illetékes szlovák szerveknél, s tartalmával megismertették az SZLKP KB Elnökségének tagjait is. Február 28-án konzultáció jellegű tanácskozársra hívták össze a magyar nemzetiségű politikusokat.

A tanácskozás O. Šaling, az SZLKP KB titkárának vezetésével zajlott, s a magyarság olyan jeles képviselői vettek részt rajta, mint Krocsány Dezső, az SZNT alelnöke, Dudás Kálmán, az SZLKP KB Elnökségének tagja, a dunaszerdahelyi járási bizottság vezető titkára, Benyó Máté, a Szlovák Nemzeti Front titkára, Sidó Zoltán és Lukács Tibor a CSEMADOK elnöke, illetve vezető titkára, Kiss József, az Új Szó főszerkesztője, továbbá néhány járási pártbizottság titkára, nemzeti bizottsági elnök, valamint neves termelőszövetkezetek elnökei.

A tanácskozáson a résztvevők különböző álláspontot foglaltak el. Egyesek úgy értelmezték, hogy az összejövetel célja a levél tartalmának, ill. az azt aláírók elítélése, s ennek megfelelően mondtak véleményt. Így pl. elhangzott, hogy az egész beadvány mögött a magyarországi események állnak, a Magyar Televízió, a Magyar Rádió és egyes lapok sugallják a levél aláíróinak mindazt, amit az anyag tartalmaz. Elhangzott olyan vélemény is, hogy a levél a csehszlovák politikai rendszer bomlasztását célozza, s volt, aki azt mondta, annak örül, hogy az aláírók között egyetlen munkás sem szerepel. Ezzel szemben többen rámutattak (Krocsány, Sidó, Kiss József), hogy valós problémáról van szó, a levél pozitív és racionális elemeket tartal-

maz, amelyeket figyelembe kell venni és lehetőségekhez képest megoldani. A pártnak elemeznie kell az eddigi határozatok megvalósulását, és a vezetés részére dolgozzanak ki egy olyan átfogó anyagot, amely reális képet ad a nemzetiség helyzetéről s azokról a problémákról, amelyek e területen a következő időszakban megoldásra várnak. Végül is ez döntött, s a tanácskozáson olyan kép alakult ki, hogy a beadványnak ténymegállapító értéke van, foglalkozni kell vele, egy párbeszéd alapját képezi. A szlovák miniszterelnök is úgy nyilatkozott a kormányülésen, hogy az anyag tárgyalási alapul szolgál.

Ilyen előzmények után került sor március 2-án a szlovák pártközpontban beszélgetésre a levelet aláíró párttagokkal. A beszélgetésen résztvevőknek az első benyomása az volt, hogy bizonyos bocsánatkérést várnak tőlük. Először a bizottság beszélt, amelyben Šaling mellett jelen volt Murín miniszterelnök-helyettes, a nemzeti-ségi bizottság vezetője, P. Koyš kulturális, Kilár oktatási miniszter, valamint az illetékes KB osztályvezetők.

Az aláírók szemére vetették azt, hogy miért küldték a levelet Prágába, hiszen ez az ügy elsősorban Szlovákiára tartozik. Ugyancsak nehezményezték, hogy a levél aláírói a magyar nemzetiség képviselőiként tüntették fel magukat, mivel a kisebbségnek vannak választott képviselői, akik felelősséggel ténykednek a magyar nemzetiség ügyében. Azt kutatták, milyen alapon jutottak a párttag aláírók közös platformra olyan személyekkel, mint Dobos László és Szabó Rezső, akiket 69 után kizártak a pártból. Meg akarták tudni, ki volt az anyag értelmi szerzője. Szemrehányásként hangzott el, hogy lebecsülik Csehszlovákia nemzeti-ségi politikájának értékeit, a nemzetiség eleve mindent elítél, még mielőtt az intézkedés jó szándékáról meggyőződhetnének. Példaként említették, hogy főkonzulunk már akkor felvetette a várban a nemzeti-ségi kormánybizottság összehívásának kérdését más bizottsággal, amikor még meg sem született a végleges döntés. (Megjegyezzük, a tervezett intézkedést első alkalommal I. Janák, az SZLKP KB első titkára vetette fel prágai nagykövetségünknek bemutatkozó látogatása alkalmával.)

Kétségbe vonták a levél jó szándékát. Érzékenyen érintette őket az is, hogy az anyag bevezetője röviden ismerteti az 1918-as kisebbséggé válás folyamatát, s e mögött bizonyos irredenta kicsengést érzékeltek. Ugyancsak szóvá tették, hogy miért foglalkozik az anyag a 45–48 közötti időszakkal, amit már el kellene felejteni. Elhangzott olyan kérdés is, hogy mi lenne, ha mindezt megjelentetnék a szlovák újságokban, vajon milyen lenne erre a szlovák lakosság reagálása? Még az is elhangzott, hogy Grósz Károly magyar miniszterelnök is megdicsérte Csehszlovákia nemzeti-ségi politikáját, akkor ők miért elégedetlenek?

A levél aláírói több oldalról közelítették meg a kérdést, de a végső kicsengése a hozzászólásoknak az volt, hogy ez nem párt- és szocializmusellenes dokumentum, nem sérti sem a párt, sem a szocializmus, sem pedig a köztársaság érdekeit. Az anyaggal hozzá kívántak járulni a párt nemzeti-ségi politikájának továbbfejlesztéséhez, szélesebb értelemben véve az átalakítás sikeréhez. Értékes hozzászólása volt Grendel Lajosnak, aki néhány nappal később a szlovák irodalmi hetilap, a Literárny týždenník hasábjain is hasonlóképpen nyilatkozott a kisebbség gondjairól, a szlovák–magyar együttélésről:

„Az alkotmány széleskörű jogokat biztosít a nemzetiségeknek, ezek megvalósítása azonban még várat magára, beleértve a nyelvtörvényt is. A csehszlovákiai magyaroknak nincsenek olyan törekvéseik, amelyek sértenék a csehszlovák állam vagy a szlo-

vákok nemzeti érdekeit.” Ugyancsak érdekes volt Duba Gyulának és Keszeli Ferencnek a felszólalása, az utóbbi érzelmi oldalról közelítette meg a kisebbség gondjait.

Az oktatási és a kulturális miniszter részéről több figyelemre méltó megjegyzés hangzott el. Így pl. szükségesnek tartják az óvodák, az iskolai oktatás és a pedagógusképzés helyzetének felülvizsgálását, újra kell értékelni a történelemoktatást is annak érdekében, hogy a magyar történelem méltó helyet foglaljon el a tananyagban. A kulturális miniszter ugyancsak helyeselte, hogy kibővítsék a komárnói magyar múzeumot, s erősítsék az etnográfiai kutatásokat, esetleg központi magyar könyvtárat hozzanak létre Kassán, amire az anyagiak is meglennének. Újabb sajtóorgánium létrehozása helyett pedig esetleg az Irodalmi Szemlét lehetne bővíteni.

A beszélgetéssel az aláírók összességében elégedettek voltak. A kezdeti provokatív kérdések ellenére a párbeszéd konstruktív légkörben zajlott, bár egyenlőtlen pozícióból indult, hiszen a nyolc – zömmel politikában amatőrnek számító – irodalmárral szemben (a mű igazi pártonkívüli szerzőit nem hívták meg) 14 hivatásos politikus állt, mégsem volt egyoldalú a beszélgetés. Konkrét ígéretet ugyan nem kaptak, a találkozó pusztá tényét, a párbeszéd megindulását s azt az ígéretet, „ha gondjuk van, meghallgatják őket”, önmagában is pozitívként értékelték. Ugyancsak pozitívum, hogy az anyag jogi részét Jakeš továbbította az országos alkotmánybizottságnak.

Pozsony, 1989. március 20.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 00756/3-1989.

4.

Pozsony, 1989. március 23. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése „A csehszlovákiai magyarok memoranduma 1988” című dokumentumról.

Szigorúan titkos!

Tárgy: Csehszlovákiai magyarok
memoranduma

6/1/Szt/1989.

Ea. Várad Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

A Központ által megküldött „A csehszlovákiai magyarok Memoranduma 1988” azonos a január 19-én általunk megküldött 6/Szt/1989. számú szlovák nyelvű anyaggal.

Az időközben befutott információkból kitűnik, hogy az anyagot elsősorban Komárno és Dunaszerdahely körzetében élő magyar nemzetiségű értelmiségiek írták alá, továbbá néhány ismertebb író, költő. A dokumentum értelmi szerzőit nehéz pontosítani, az aláírók között akad néhány olyan személy, akiket különböző szálak

kötnek a Duray vezette Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságához, de csak a „második vonalnak” tekinthetők. Bár az aláírók között Duray Miklós is szerepel, valószínű, hogy neve csak előzetes jóváhagyás után került a listára, mert az anyag végső formájának elkészülte idején Duray már az USA-ban tartózkodott.

Az aláírók között kevés az ismert név, olyan, aki a szlovákiai magyar nemzetiség körében aktívabb szerepet vállal. Az anyag komolyságát csökkenti, hogy egész családokkal íratják alá, tehát válogatás nélkül mindenkivel, aki elérhető volt.

A szlovákiai magyarság mérvadó körei a memorandumhoz nem csatlakoztak, bár az abban megfogalmazott gondok és problémák összességében összhangban vannak azokkal, amelyeket akár a CSEMADOK, akár a szlovákiai írószövetség Magyar Szekciója vagy a 33-ak által aláírt, s a 14/Szt/1989. felterjesztett anyagban megfogalmaztak. Ez elsősorban annak következménye, hogy a beadvány megfogalmazása alapvetően ellenséges hangnemű, s nem veszi kellőképpen figyelembe a csehszlovákiai realitásokat. Mérvadó körökben úgy értékelik, hogy az ilyen jellegű petíció nem viszi előbbre a szlovákiai magyarság ügyét, s a hivatalos szerveknél azzal éppen ellentétes hatást vált ki. Dobos László például (a 33-ak által készített beadvány értelmi szerzője) egyértelműen elutasította ennek aláírását.

Ezt bizonyítja az a tény is, hogy amíg a 33-ak dokumentumát a vezetés tárgyalási alapnak minősítette, addig ezt a memorandumot szocialistaellenes, társadalomellenes beadványként értékelték. Ennek megfelelően a kormányzati szervek s a nemzetiségi tanács titkársága az anyaggal érdemben nem foglalkozik. Információink szerint jelenleg a megyei belügyi szervek vizsgálják az aláírók kiletét.

Pozsony, 1989. március 23.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 28. d., 00341/3-1989.

5.

Pozsony, 1989. április 11. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Szlovák Írók Szövetsége Elnökségének a Magyar Szekció beadványáról folytatott vitájáról.

14/2/Szt/1989.

Ea. Váradí Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: A csehszlovákiai magyar írók beadványának megvitatása a Szlovák Írószövetség Elnökségében

Amint arról már a 14/1/Szt. jelentésben beszámoltunk, a Szlovák Írószövetség Magyar Szekciója egy anyagot készített a magyar kisebbség helyzetéről, s javaslatot tett a problémák megoldására.

Ezt az anyagot némi habozás és huzavona után megküldték Miloš Jakešnek, a CSKP KB főtitkárának és Ignác Janáknak, az SZLKP KB első titkárának. Egyúttal tájékoztatásul az anyagot benyújtották a Szlovák Írószövetség elnökének is.

A Szlovák Írószövetség vezetése – feltehetőleg a pártközpont javaslatára – úgy döntött, hogy az anyagot az elnökségi ülésen egyetlen napirendi pontként a magyar szekció vezetésével közösen megtárgyalja. Az ülésen megjelent Rudolf Jurík, az SZLKP KB kulturális osztályának vezetője, a kulturális minisztériumot pedig J. Kot, a művészeti főosztály vezetője képviselte.

A közel 2 órás tanácskozás – több forrásból származó információk alapján – pozitív eredményekkel zárult. A találkozót megelőzően az aláírók közül sokan attól féltek, hogy a vita esetleg a szlovák–magyar értelmiség szembenállását fogja eredményezni, s szlovák részről támadni fogják az anyagot. Ezzel szemben az ülésen meglepő fordulat történt, a szlovák írók – az elmúlt 40 évben első alkalommal – az anyag megállapításaival egyetértettek, és az ott felvetett javaslatokat támogatták.

Bár Fónod Zoltán, a Komenský Egyetem Magyar Tanszék vezetőjének bevezetője után S. Šmatlák, ismert irodalomtörténész részéről még elhangzott arra vonatkozó megjegyzés, hogy hiányos a magyarság szlovák nyelvismerete, s ezzel foglalkozni kellene az írószövetségnek. Ám ezután Dobos László fejtette ki, hogy a szlovák nyelv tanítása nem lehet a retorika tárgya, amint az az elmúlt 20 évben történt, hiszen „a magyar nyelv pusztulásáról van szó”.

A fordulatot V. Mináč fellépése jelentette, aki egyértelműen kiállt az anyag megállapítása mellett. Jelezte: „megtehetnék, hogy kiemelik az anyag egyes, az írószövetség hatáskörébe tartozó részét, de nem lenne helyes, mert az abban foglaltak a nemzetiségi politika egészét érintik, így azzal komplex módon kell foglalkozni.” Mintegy sorsközösséget vállalva az aláírókkal, „együttműködésről, együttgyőtrődésről” beszélt. Kifejtette, hogy ez nem csak magyar, hanem szlovák ügy is, súlyos problémáról van szó. Megjegyezte, „kár, hogy mi – szlovákok – illet nem írhatunk, nincs hová menni panaszkodni, pedig a federációban egyre kevesebb a szlovákok jogköre”. Kijelentette, hogy az a bizonyos európai ház nem épül fel, ha mi itt Közép-Európában nem leszünk egymáshoz igazságosak. Ez a hozzáállás adta meg a tanácskozás alaphangját, amely aztán egyértelműen a beadvány támogatásában nyilvánult meg. A szlovákiai magyar írók közül Dobos László az anyagban foglaltakon túl elmondta: jó lenne, ha a két ország nemzetiségi politikája azonos elveken alapulna. Vagyis tartalmazna olyan jogokat, mint az érdekvédelem, jogegyenlőség, a nyelvhasználat egyenlősége, az öngazgatás, valamint nagyobb autonómítás. Ezt kéri a szlovákiai magyarság, s ezt sugallták bevenni az új magyar alkotmányba is, amelynek tervezete tartalmazza is ezeket az elveket. Úgy látják, hogy Közép-Európában egyetlen párbeszédre van lehetőség, ezt pedig a magyar–szlovák párbeszéd. Szlovákiaiában a magyar nemzetiségnek egy olyan intézményrendszer áll rendelkezésére, amely alapját képezheti egy európai szintű és rangú intézményrendszernek. Végül a csehszlovákiai magyar írók által készített beadványt az írószövetség egyetlen ellenetves nélkül támogatólag elfogadta.

A résztvevők a tanácskozást döntő jelentőségű eredménynek értékelték, s az ülés dátumára utalva – nagypénteki megegyezésnek – nevezték el, mint a szlovák és a magyar értelmiségnek a párbeszéd irányába tett első lépését.

Érdekes volt a pártközpont kulturális osztályvezetőjének magatartása, akit a kemény vonal képviselőjeként ismernek. Hozzászólás nélkül hallgatta végig a párbe-

szédet, s a végén csak azt tette szóvá, hogy miért küldik az ilyen anyagokat Prágába, mivel ez olyan látszatot kelt, mintha a szlovákoknak problémáik lennének a magyarokkal. Érdemben az anyaghoz nem szólt hozzá, lényegében szó nélkül szenvedett vereséget az általa képviselt irányzat (korábban a lapok főszerkesztőinek értekezletén úgy nyilatkozott, hogy a beadványt aláíró párttagoknak legalább fegyelmi büntetést kellene kapniuk).

A találkozót követően más ügyben tett látogatás alkalmából J. Solovič, majd később V. Mináč is kezdeményezően szólt az elnökségi ülésről. Röviden ismertették a tanácskozás eredményeit, pozitívan értékelve az ott elhangzottakat. Mináč elmondta, hogy a beadványban nem talált olyan megfogalmazást, amely ellentmondana a lenini nemzetiségi politika elveinek, tehát azokat teljesíteni kell. Különösen az oktatás területén vannak jelentős gondok, látják, hogy az iskolák körzetesítése, összevonása hátrányosan érintette a nemzetiségi iskolákat, aminek következtében az ott tanuló diákok száma csökkent. Elképzelhetőnek tartja, hogy az összevonások során előfordultak szándékos intézkedések is. Külön megemlíttette a szakmunkásképzés helyzetét, ahol a magyar nemzetiségűeknek csak egyharmada tanul magyar nyelven. „Figyelembe kell venni, hogy az ipari szféra jelentős része szövetségi felügyelet alatt áll, vagyis Prágában döntenek. Szlovákia is csak egyharmad köztársaság, s sok szempontból így kell a dolgokat nézni.”

Az írószövetség elnöksége és a magyar szekció vezetősége között létrejött tanácskozást döntő jelentőségűnek értékelhetjük abból a szempontból, hogy első ízben támogatták a szlovák értelmiség vezető körei a magyar nemzetiség törekvéseit. Úgy tűnik, a szlovák értelmiség progresszívebb szárnya fogékonyabbá válik a nemzetiségi kérdés iránt, s hajlandóságot mutat együttműködni a magyar nemzetiséggel.

Ezekre a jelenségekre érdemes odafigyelni, s erősíteni velük a kapcsolatot, amely hozzájárulhat a rendszeres magyar–szlovák párbeszéd beindításához, kapcsolataink erősítéséhez.

Pozsony, 1989. április 11.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 00756/4-1989.

6.

Pozsony, 1989. május 10. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Panoráma magyar kisebbséggel kapcsolatos adásainak és Dubček-interjújának szlovákiai visszhangjáról.

20/1/Szt/1989.
Ea. Váradi Lajos

Szigorúan titkos!
Tárgy: Szlovákiai vélemények
a Panoráma adásairól

Készült: 3 példányban
 2 pld. Központ
 1 pld. saját

Szlovákiában a politikai vezetés és a lakosság körében nagy visszhangja volt a Panoráma magyar nemzetiség helyzetét bemutató adásainak, ill. a Dubčekkel készült interjúnak.

Hivatalosan a Dubček-interjú kapcsán tiltakoztak, de ugyanilyen érzékenyen érintette őket a nemzetiség helyzetével foglalkozó előző két adás is. Akkor azonban még olyan döntés született, hogy közvetett cikkekkel válaszolnak az adásban elhangzottakra. Az interjút követően kifejtett hivatalos csehszlovák álláspont szerint ez a műsor nem segítette a két szomszédos szocialista ország viszonyának alakulását, beavatkozást jelent Csehszlovákia belügyeibe, s egyúttal az átalakulás ellenzőinek ad érveket. Bár nyíltan a Panoráma adását ítélték el, rámutattak, hogy a műsort az MNK hivatalos televíziója sugározta, amit mindenképpen barátságatlan lépésnek tekintenek. A Dubček-interjú bírálatát egyben felhasználták arra is, hogy tiltakozzanak a szlovákiai magyar nemzetiség helyzetével foglalkozó kétrészes riport ellen, amit a csehszlovák nemzetiségi politika bírálataként értelmeztek, s megvádolták, hogy nemzetiségi ellentéteket szít. Ezt összefüggésbe hozzák azokkal a beadványokkal is, amelyeket az utóbbi időben a magyar nemzetiség különböző körei juttattak el a párt- és a kormányzervekhez, s amelyek egyes szlovák körökben meg nem értést, visszatetszést váltottak ki.

A hivatalos reagálás a sajtóban olvasói levelek formájában jelent meg. O. Šaling KB titkár utasítására részben a Pravda pártlap szervezésében, részben pedig a járási pártbizottságok felkérésére került sor az ún. „olvasói levelek” megírására, amit aztán az Új Szó is átvett. Egyes járásokban, városokban az élenjáró dolgozók részére szervezett aktívaértekezleteken előre megírt szempontok szerint szóltak hozzá az arra felkért személyek, amit aztán az újságok publikáltak. A Dunaszerdahelyi járásban a vezető titkár, Dudás Kálmán utasítást adott ki, hogy taggyűléseken kell elítélni a Panoráma adását. Több helyen előfordult, hogy a párttitkár a tagság megkérdezése nélkül nevükben írt tiltakozó levelet. A tagság amikor ezt megtudta, követelte a párttitkár lemondását.

A legkeményebb bírálat a Pravda április 26-i számában jelent meg: „Újságírói etika arculcsapása” címen. A cikk nyíltan azzal vádolja a Panorámát, hogy támadta és sértegette Csehszlovákiát, bírálta az ország nemzetiségi politikáját, a helyzet és a tények megfelelő ismerete nélkül minősíti az ország politikai rendszerét, kommunista pártját és annak vezetését.

A szlovákiai magyarság a négy adást szimpátiával követte, bár a nemzetiség sorsával foglalkozó két adással szemben bizonyos fenntartásaik voltak. (Ezt már Szt. jelentésben korábban jeleztük.) A szlovákiai magyarság mértéktartó, vezető körei ugyanakkor úgy látják, hogy nem volt szerencsés egymás után foglalkozni a magyar nemzetiség kérdésével és a Dubček-interjúval. A nemzetiség helyzetének bemutatása során elkövetett pontatlanságok, féligazságok és tendenciózus beállítások nem segítettek, hanem rontották a nemzetiség helyzetét. Egyrészt bizonyos ellenérzést váltott ki a szlovák közvéleményben, másrészt érvet szolgáltatott a vezetésnek arra, hogy az adás kapcsán a magyarság jogos igényeit is elutasítsa. Ezt a tényt használták ki arra is,

hogy támadják a Dubček-interjút. Azzal érveltek, hogy mennyire vehető komolyan az a műsor, amely például ennyire torz képet fest a szlovákiai magyarság helyzetéről?

A szlovákiai magyarság körében egyébként nagy felháborodást váltott ki, hogy a politikai vezetés a magyar nemzetiséget használja fel ilyen célokra. Az Új Szó számtalan levelet kapott, amelyben a levélírók tiltakoztak és felháborodásukat fejezték ki az újságban megjelent olvasói levelek ellen. (Az Új Szó főszerkesztője és helyettese a kampány beindításakor távol volt munkahelyétől, ezért került sor az olvasói levelek teljes átvételére a Pravdából. Később összevonásokkal, az alcímek elhagyásával igyekeztek tompítani a levelek hatását.) A CSEMADOK nyíltan visszautasította a felkérést, hogy ítélje el a Panoráma adását. Azzal érveltek, hogy nem kívánnak részt venni olyan akcióban, amely ellentétet szít a magyarság köreiből.

A szlovák lakosság a Dubček-interjúra az első adást követően figyelt fel, s óriási érdeklődés előzte meg a második részt. (A magyarul nem értők Dubček tompított eredeti beszéde alapján vagy tolmács útján következtettek az interjú mondanivalójára. Jellemző volt az érdeklődésre, hogy az első részből videofelvételek útján sokan utólag tájékozódtak.) Különösen értelmiségi (írók, művészek), valamint a Matica slovenská körében figyelték rokonszenvel a Dubček-interjút. (Ebben a körben a jelenlegi vezetéssel szemben egy bizonyos ellenzéki csoport kezd kialakulni, amely egyúttal a csehekkel szemben is szövetségeseket keres, s megpróbálnak nyitni Magyarország felé is.) Az adással kapcsolatban többen úgy értékelték, hogy ez segítséget nyújthat az átalakítás tényleges beindításához Csehszlovákiában, s bizonyos politikai mozgást indíthat el. Mértéktartó szlovák körök is úgy ítélik meg, hogy a hírközlő szervezetben a Panoráma ellen indított kampány primitív volt és az ötvenes évek stílusát idézte.

Összességében a Panoráma említett négy adása a lakosság körében kiváltott szimpátia ellenére kétoldalú kapcsolatainkra mindenképpen negatív hatással van, a hivatalos politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok elhidegülését eredményezte. (Ezt a főkonzulátussal szembeni magatartásban is érzékeljük.) Ugyancsak negatív következményekkel kell számolni a nemzetiség vonatkozásában is. Az utóbbi időben a magyar nemzetiség részéről mutatott aktivitás, úgy tűnt, legalább részben megértésre talál a szlovák vezetésben. Az említett adások következtében e területen is tapasztalható bizonyos merevedés, bizalmatlanság. Úgy véljük, hogy az ilyen adások fölöslegesen terhelik kétoldalú kapcsolatainkat, rontják a szlovákiai magyarság pozícióit, s megosztják őket.

Pozsony, 1989. május 10.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 002047/4-1989.

7.

Pozsony, 1989. június 7. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése a nagymarosi vízi erőmű építésének leállítását követő szlovák reagálásokról.

28/Szt/1989.

Ea. Váradi Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: Szlovákiai reagálások
a Nagymarosi Vízmű
építésének leállítását követően

A Nagymarosi Vízmű leállítására vonatkozó minisztertanácsi döntést követően erős reagálásokra került sor Csehszlovákiában, s különösen Szlovákiában, ahol a vízlépcső építéséből már korábban is „nemzeti ügyet” csináltak. A hivatalos nyilatkozatok mellett számos kommentár és cikk jelent meg arra vonatkozóan, hogy érthetetlennek tartják a magyar kormány döntését. Úgy értékelik, hogy a határozat elsősorban politikai okokra vezethető vissza, az alternatív csoportoknak tett gesztusról van szó, a kormány így kívánja a heves tiltakozást ellensúlyozni, s népszerűséget szerezni körükben. A hírközlő szervek szakítva a Dubček-interjú után következett taktikával – amikor a lakosságot „szólaltatták meg” –, most számos szakember véleményét kérték ki, akik a vízmű építésének előnyeit ecsetelték. Az esetleges negatív kihatásokat egyáltalán nem említették, vagy lényegtelennek, könnyen elháríthatónak tüntették fel.

A Televízióban megszólaltatták az építkezésen dolgozó magyar nemzetiségűeket is, akik a korábbi gyakorlattól eltérően – magyar nyelven – az építkezés befejezése mellett foglaltak állást. A miniszterelnöki találkozót követő mérsékelt hangnem után a magyar parlament nagymarosi vitájával egyidejűleg új lendületet kapott a vízlépcső megépítése melletti állásfoglalás. Kételyeknek szinte senki nem ad hangot, a környezetvédők ezzel ellentétes véleményét szigorúan eltitkolják. A hivatalosan közölt és a tömegtájékoztató eszközökben megjelent cikkek mellett propaganda indult pártvonalon a magyarországi döntés elítélésére, ami bizonyos értelemben magyarellenes hangulat kialakulásához vezetett. Ez elsősorban a vízművel kapcsolatosan merült fel, de kapcsolódott a Magyar Televízióban megjelent különböző riportokhoz is. (A nemzetiségekről szóló adás, a Dubček-interjú.) Egyes helyeken a párttag-ság részére aktívaértekezletet tartottak, ahol elítélték a magyar kormány döntését a vízmű építésének szüneteltetéséről. Szerződésszegéssel vádolják a magyar kormányt, aminek következtében Szlovákiát jelentős károk érik. (Különösen negatív visszhangja volt az ún. független nemzetközi jogász véleményének, aki a magyar tömegtájékoztató eszközökben kétségbe vonta a szocialista országok egymás közötti szerződéseinek komolyságát.) Olyan hangokat is lehet hallani, hogy a magyarok jelentős gazdasági károkat akarnak okozni Szlovákiának.

A magyarellenes propagandában továbbra is jelen van a Panoráma adásaival szembeni fenntartás. Bizonyos eltolódás tapasztalható a korábbi propagandához képest, most már a fő hangsúlyt nem a Dubček-interjúra helyezik, hanem a korábban sugárzott, a szlovákiai magyarság helyzetéről készült kétrészes műsorra. Koráb-

bi álláspontjukat átértékelve ezt tartják súlyosabbnak, mint olyan adást, amely megkérdőjelezi Csehszlovákia nemzetiségi politikájának eredményeit, s gyűlölködést szít az országban élő nemzetek és nemzetiségek között. Hasonló hangnemben nyilatkozott I. Janák, az SZLKP KB első titkára is a Nemzeti Front elnökségi ülésén. A magyar tájékoztatási eszközöket szlovákellenes propagandával és nacionalizmussal vádolják.

A legutóbbi események, a magyar–csehszlovák viszony éleződése bizonytalanságot s helyenként félelmet váltott ki a Szlovákiában élő magyar nemzetiség körében. Az aggodalom részben összefügg azzal, hogy az elmúlt fél év során jelentős kezdeményezések történtek a szlovákiai magyarság részéről, melynek bizonyos eredményei már mutatkoztak. Úgy tűnt, hogy a szlovák vezetés kész bizonyos kompromisszumokra, engedményt tesz a nemzetiség kulturális-oktatási igényeinek jobb kielégítésére. Az elmúlt hetek eseményei azt mutatják, hogy a vezetés részéről nőtt a bizalmatlanság a nemzetiség kezdeményezéseivel szemben, s jelenleg merevebb, elutasítóbb álláspontot foglalnak el.

További bizonytalanságot okoz, hogy a bős–nagyvarosi építkezés szlovákiai oldalán dolgozók mintegy 80%-a magyar nemzetiségű. Amennyiben az építkezés leáll, úgy jelentős feszültség keletkezik a dolgozók körében, mivel vagy munka nélkül maradnak, vagy távolabbi területekre vezényelik őket. A magyarság körében egyre inkább olyan hangulat alakul ki, hogy a két ország közötti feszültséget elsősorban az itt élő magyar nemzetiség szenved meg.

Pozsony, 1989. június 7.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 00550/9-1989.

8.

Pozsony, 1989. augusztus 24. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése az Örsújfalui Honismereti Ifjúsági Tábor magyarországi meghívott előadói fellépésének megtiltásáról.

96-1/T/1989.

Készült: 3 pld.-ban

Kapja: 2 pld. Központ
1 pld. saját

Előadó: Váradi Lajos

T I T K O S !

Pozsony, 1989. augusztus. 24.

Tárgy: Információk az Örsújfaluban megrendezett honismereti ifjúsági tábor rendezésével kapcsolatos bonyodalmakról

Amint azt a magyar újságok is megírták, augusztus elején Örsújfaluban a magyar nemzetiség által szervezett honismereti ifjúsági tábor magyarországi meghívottainak fellépését az illetékes járási tanács nem engedélyezte, s az egyhetes rendez-

vény iránt az állambiztonsági szervek „meglepően nagy érdeklődést tanúsítottak”. Ez ellen a kecskeméti anyanyelvi konferencia résztvevői tiltakoztak, majd az augusztus 16-i Magyar Nemzet ismételten visszatért az ügyre. A tábor szervezése körül kialakult problémákról több forrásból származó információk alapján az alábbiakat közöljük:

A nyári táborok régi hagyományra tekintenek vissza, egyetemi diákklubok szervezésében először 1965-ben került sor, majd a 70-es évek végétől a Csemadok helyi szervezetei is bekapcsolódtak a honismereti táborok szervezésébe. Az őrújfalui honismereti tábor a prágai Ady Endre, a nyitrai Juhász Gyula és a pozsonyi József Attila egyetemi klub és a komáromi járási Csemadok szervezésében jött létre. A tábor iránt jelentős érdeklődés nyilvánult meg, amit a közel 200 résztvevő is bizonyít. Ez több volt, mint a zselizi központi táborban megjelentek száma, ami feltehetőleg a programban közölt magyarországi meghívottak személyével és a meghirdetett témákkal függött össze.

A program ismeretében a járási tanács Vigh Károly, Lengyel László és Székely András fellépését megtiltotta. Erre az előadók személye, politikai nézeteik, valamint az előadások témája és várható tartalma miatt került sor. Vigh Károly történészről tudják, hogy a Duray Miklós vezette jogvédő bizottsághoz közel áll, s nacionalista beállítottságúnak tartják. Lengyel László előadása pedig a Bős–Nagymarosi Vízlépcső témáját érintette volna, és tudvalevő, hogy a csehszlovák fél nézete a vízmű ökológiai hatását illetően merőben eltér a magyarországitól.

Bár az utóbbi időben a Magyarországról érkezett előadókkal szemben bizalmatlanság nyilvánul meg, összességében mégsem állítható, hogy nem engedélyezik a magyarországi előadók fellépését. Így pl. a zselizi központi rendezvényen is többen szerepeltek Magyarországról (pl. Beke Kata, Szarka László és Kiss Gy. Csaba). Ugyanakkor nem veszik jó néven, ha túlsúlyban vannak a magyarországi előadók, s olyan témákkal foglalkoznak, amelyeket helyi előadókkal is meg lehetne oldani.

Az említett személyek részvételét a járási tanács tiltotta meg, erről azonban a felsőbb szerveknek is tudomásuk volt. A belügyi szervek szokásosnál is nagyobb érdeklődése a rendezvény iránt annak a következménye, hogy az elmúlt időszakban több olyan eseményre került sor, amit az illetékes szervek ellenzéki akciónak tekintenek. Ide sorolják az Érsekújvár környékén az oktatás ügyét érintő beadványt, amelyet több mint 1500-an írtak alá, vagy az érsekújvári Csemadok és a SZISZ szervezésében június 16-án Stúdió RT néven megvalósult neoavantgárd művészeti vállalkozást. A zselizi központi rendezvényen is elhangzott ellenzékinek nyilvánított hozzászólás.

Ezeket az eseteket a nyugat-szlovákiai pártbizottság vezető titkára a Csemadok elnökével folytatott beszélgetésen is felvetette, hangsúlyozva a Csemadok felelősségét az ismertett esetekben. A vezető titkár az őrújfaluban rendezett nyári tábor kapcsán kifejtette, hogy ellenzik a különböző magyarországi ellenzéki szervezetekhez tartozó személyek csehszlovákiai meghívását és fellépését egyes rendezvényeken, s ezt a jövőben sem fogják engedélyezni. (Az őrújfalui tábor egyik szervezőjét, dr. Bajnok Istvánt, aki a Magyar Nemzetnek is nyilatkozott, időközben a belügyi szervek kihallgatták.)

A Csemadok KB elnöke válaszában hivatkozott arra, hogy a helyi szervek önállóan dolgoznak, a központ nem szól bele munkájukba, mert akkor a kezdeményező-készség szenvedne csorbát. Az érsekújvári aláírásgyűjtési akciót nem a Csemadok szervezte, az pedig természetes dolog, hogy a különböző rendezvényeken mindenki

szót kap, aki véleményét ki akarja fejteni. Ugyanakkor a Csemadok járási szervei előtt többször is kifejtették, hogy a csehszlovákiai politikai helyzetet figyelembe véve kell a különböző rendezvényeket megszervezni és ennek megfelelően mérlegelni az előadók személyét is.

Összességében érzékelhető, hogy a szlovák illetékesek részéről az utóbbi időben nagyobb figyelem tapasztalható a magyar nemzetiség különböző akciói iránt, s a korábbiaknál érzékenyebben reagálnak minden eseményre, s ott is ellenzéki megmozdulást sejtnek, ahol korábban ez fel sem merült. (Az érsekújvári Stúdió RT tavalyi hasonló rendezvénye pl. senkinek sem tűnt fel.) Különösen odafigyelnek magyarországi vendégszereplők személyére, s várható, hogy egyesek fellépését a későbbiekben sem engedélyezik. Ez kapcsolatainkban további súrlódási felületet jelenthet.

Szerencsés János
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-adm., 1989-Csehszlovákia, 41. d., 8317/T-1989.

9.

Pozsony, 1989. október 24. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Csemadok Központi Bizottságának a szövetség nemzetiségpolitikai kezdeményezéseivel foglalkozó üléséről.

22-8/adm/89

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ

1 pld. saját

Előadó: Várad Lajos

Adminisztratív!

Pozsony, 1989. október. 24.

Tárgy: A Csemadok KB VIII. ülése

Szeptember 29–30-án került sor a Csemadok KB VIII. ülésére Pozsonyban. Az ülés napirendjén a korábbi határozatok teljesítésének ellenőrzése, a Csemadok KB elnökének beszámolója, a jövő évi munkaterv jóváhagyása és az évzáró helyi és járási konferenciák előkészítése szerepeltek.

Az elnök beszámolójában először az elmúlt időszakban végzett munkáról adott számot, s részletesen ismertette azokat a lépéseket, amelyeket a Csemadok vezetése tett a szervezeti élet megerősítésére, illetve a nemzetiségi lét, a kulturális, oktatási és egyéb igények jobb kielégítése érdekében. Így például beszámolt Knotek volt miniszterelnöknél tett látogatásáról, ahol átadták a Csemadok KB Elnökségének levelét, amelyben kezdeményezték a nemzetiségi oktatás további fejlesztését, a kulturális igények jobb kielégítését, a hiányzó nemzetiségi intézmények visszaállítását, a kétnyelvűség következetes alkalmazását, beleértve a helységneveket is, a rádió és TV magyar nyelvű adásának javítását, a pedagógusképzés, a nemzetiségi óvodahálózat bővítését, a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó bizottságok és testü-

letek megalakításának ügyét. Ugyancsak beszámoltak arról, hogy a Hazafias Népfőnt Elnöksége szintén napirendre tűzte a Csemadok tevékenységét, ahol hasonló kezdeményezéseket tettek a nemzetiség ügyében.

A tagság részéről a fenti témával kapcsolatban számtalan észrevétel érkezett, s sürgették az adott témák folyamatos napirenden tartását, s a felvetett kérdésekben az illetékes szlovák szervek intézkedését.

Külön vita alakult ki az új alkotmánytervezettel összefüggésben, ahol az az álláspont alakult ki, hogy a Csemadoknak aktív részesévé kell válni az új alkotmány kidolgozása folyamatának, s kezdeményeznie kell a nemzetiségeket érintő kérdésekben. A vitában felszólalók szorgalmazták, hogy a Csehszlovákia területén élő nemzetiségek továbbra is államalkotóként szerepeljenek az alkotmányban, ahogyan azt a 144/68-as alkotmánytörvény kodifikálta, s egyben biztosítsák kollektív jogait is. Ezért a Csemadok elnöke mellett egy 5 tagú, jogászokból álló szakértői bizottságot hoztak létre, amely szakmai támogatást nyújt jogi kérdésekben. Határozat született, hogy az alkotmánytervezetet elemző munkabizottság állásfoglalását és az anyagot megfelelő időpontban a Csemadok KB elé terjesztik. Úgy látják, még a társadalmi vita előtt kell az alkotmányban rögzíteni ezeket a nemzetiségi jogokat, amely egyben garanciákat is tartalmaz azok betartására.

A KB ülés jóváhagyta a Csemadok 1990. évi munkatervét, továbbá a KB irányelveit a járási konferenciák számára, amelyben javasolják az alapszervezeteknek és a járási bizottságoknak: az új választásoknál maguk döntsék el, hogy nyílt vagy a titkos szavazást alkalmazzák. Ugyancsak jóváhagyta a KB elnökségének a kormány vezető személyiségeihez küldött, a szlovákiai magyar nemzetiség államjogi, társadalmi helyzetével, kulturális életével, továbbá a nemzetiségi oktatásügy időszerű kérdéseivel kapcsolatos, korábban említett dokumentumát.

A Csemadok KB elnöksége által egy 5 tagú bizottságot neveztek ki, amely felkeresi I. Janákot, az SZLKP KB első titkárát, a Nemzeti Front KB elnökét. Ezen a találkozáson a Csemadok KB elnöksége dokumentumának szellemében ismételten szorgalmazni fogja javaslataik mielőbbi valóra váltását, az SZLKP KB mellett működő Nemzetiségi Bizottság létrehozását, amely bizonyos garanciát jelentene a nemzetiségi kérdés mindenkorai politikai kezeléséhez. Ugyancsak szorgalmazni kívánják, hogy a kormányhivatal nemzetiségi osztályát ismételten állítsák vissza, amely a lenini nemzetiségi politika megvalósításának egyik fontos intézménye.

A KB ülését a problémák nyílt és kritikus feltárása jellemezte, és érezhető volt a nyíltabb, a Csemadok vezetésével szemben a korábbiaknál számonkérőbb hangnemet, s bizonyos türelmetlenség az illetékes szlovák szervek irányába. A nemzetiségi problémákban az utóbbi időben több kezdeményezés született, amellyel ugyan a pártközpont és a kormány foglalkozott, de eddig viszonylag kevés eredmény született. A KB ülés most tulajdonképpen a korábbi javaslatokat kívánja napirenden tartani és ösztönözni a vezetést arra, ismételten magas szinten kezdeményezzen a szlovák vezetéssel.

Szerencsés János
főkonzul

10.

Pozsony, 1989. november 1. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése a XVIII. Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napokról és a csehszlovákiai magyar tudományos élet intézményes kereteinek megteremtésére vonatkozó kezdeményezéséről.

105-1/adm/1989.

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ
1 pld. saját

Előadó: Váradi Lajos

Adminisztratív!

Pozsony, 1989. november 1.

Tárgy: XVIII. Irodalmi és Kulturális

Napok Kassán

Hiv. sz.: 678/Bts/351.nyílt táv.

A Csemadok KB rendezésében október 21–22-én Kassán került sor a XVIII. Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napokra, amelyen a Főkonzulátus képviselőjében Váradi Lajos konzul, a Pozsonyi Kulturális és Tájékoztatási Központ képviselőjében pedig Kiss László igazgató vettek részt. A kétnapos ünnepi jellegű tanácskozáson a korábbi évektől eltérően a szűken vett irodalmi kérdéseken túl napirendre tűzték a szlovákiai magyar nemzetiség tudományos életének és kutatómunkájának helyzetét és problémáit. Ezen belül foglalkoztak a Csemadok keretében tevékenykedő amatőr kutatók, illetve társadalomtudományi szakbizottságok, valamint a hivatásos kutatók által végzett egyéni kutatómunka további fejlesztésének feltételeivel és szükségleteivel.

Püspöki Nagy Péter szlovákiai történész vitaindító előadásában azt fejtegette, hogy hatékony közművelődési munkáról addig nem lehet beszélni, amíg az nem támaszkodik intézményesen szervezett hivatásos szintű kutatómunka eredményére. Csak ennek segítségével adható helyes válasz a szlovákiai magyarság jelenének és jövőjének kérdéseire. A társadalomtudományi kutatások terén felhalmozódott megoldatlan problémák a nemzetiségi kisebbség egészének fejlődését tehetik kérdésessé.

Ezt követően a résztvevők egyöntetűen szorgalmazták, hogy társadalmi kutatási helyeket hozzanak létre, amelyek a magyar nemzetiség különböző kérdéseinek kutatásával foglalkoznak. Végül a Fábry Napok résztvevői levelet fogalmaztak a Csemadok KB-nak, amelyben felkérlik, hogy megfelelő fórumokon kezdeményezze:

- A magyar nemzetiségi kisebbség tudományos tanácsának felállítását, amely irányító szervként összehangolná a csehszlovákiai magyarságot érintő társadalomtudományi kutatások programját.

- Társadalomtudományi kutatási ösztöndíjalap létesítését, amely ösztöndíjakkal, pályázatokkal támogatná az intézmények keretein kívül folyó kutatói tevékenységet.

- Önálló tudományos kutatóintézet felállítását a magyar nemzeti kisebbség részére, amelynek munkatársai politológiai, jogi, demográfiai, szociológiai, pedagógiai, szociolingvisztikai, kulturális, történelmi, közgazdasági, néprajzi és egyéb vizsgálatokkal foglalkoznának.

- Központi múzeum megalapítását, amely a csehszlovákiai magyarság kultúráját, múltját és jelenét dolgozná fel.

– A pozsonyi Comenius Egyetem magyar tanszékéhez kapcsolódó hungarológiai kutatóosztály létesítését, amely az irodalom és nyelvhasználat vizsgálatával foglalkozna történeti és elméleti, illetve nyelvjárási és szaknyelvi szempontból.

– A tudományos kutatás fejlődésének és személyi feltételeinek biztosítása érdekében a társadalomtudományi szakemberképzés és szakmai továbbképzés átfogó rendszerének kialakítását.

– A magyar nemzeti kisebbség társadalomtudományi kutatásában elért eredmények közzétételének és a hazai és a nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolása megfelelő feltételrendszerének kialakítását, beleértve a könyvkiadás, valamint a lap- és folyóirat-kiadás területeit is.

A levélben foglalt javaslatok fentiek szerinti megfogalmazása – bár hosszabb ideje foglalkoztatják a szlovákiai magyar nemzetiséget – áttörést jelentenek a korábbi időszakhoz képest. Látható, hogy az értelmiség egy részében megvan az elhatározás egy ilyen intézmény létrehozására. Amennyiben nem sikerül megfelelő állami támogatáshoz jutni, akkor egyéni adakozásból, illetve különböző vállalkozások hasznából kívánják beindítani a nemzetiség szempontjából fontos tevékenységet.

A témát folyamatosan figyelemmel kísérjük, és amennyiben a magyarországi segítség igénye valamilyen formában felmerül, azt jelezzük.

Szerencsés János
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-adm., 1989-Csehszlovákia, 44. d., 1037-1989.

11.

Prága, 1989. november 15. Barity Miklós prágai magyar nagykövet jelentése vezető csehszlovák politikusok nemzetiségpolitikai megnyilvánulásairól.

SZIGORÚAN TITKOS!

Prága, 1989. nov. 15.

Tárgy: Felső szintű csehszlovák vezetők nemzetiségpolitikai megnyilvánulásai

103/SZ.T.1989./

Készült: 3 példányban

Központ: 2 példány

Saját: 1 példány

Előadó: Dr. Gogolák Gábor

Gépelte: Mányokiné

Miközben 1989 eddig eltelt időszakában a szlovákiai magyarság helyzete kapcsán a nemzetiség és annak képviselői részéről egyfajta offenzíva volt jellemző (33 magyar értelmiségi levele, szlovákiai magyar írók beadványa, a CSEMADOK KB levele a szövetségi és szlovák vezetők részére, Fónod Zoltánnak, a pozsonyi Komenský Egyetem magyar tanszéke vezetőjének, Révész Bertalannak, a nyitrai Pedagógia Főiskola magyar tanszéke vezetőjének a magyar nyelvű oktatás kiterjesztésével kapcsolatos megjelent írásai, az új alkotmányt előkészítő bizottságnak a nemzetiségi jogok garantálása kapcsán kifejtett ígéretes felfogása, a 18. Fábry Napoknak, továbbá a Szlovák

Írószövetség magyar szekciójának az intézményesített nemzetiségi tudományos élet létrehozására irányuló javaslatok stb.), s ezeket kezdetben hivatalos szlovák részről bizonyos toleráló hangnem, továbbá egyes nemzetiségi követelések elvi elismerése, sőt gyakorlati megoldásuk ígérete kísérte (pl. I. Knotek volt szlovák kormányfő szemlélete, a nemzetiségi kisiskolák visszakörzetesítésének ígérete stb.), addig 1989 szeptemberétől – nem függetleníthetően a magyar–csehszlovák viszony globális alakulásától – a hatalom részéről (s mindenekelőtt a szlovák vezetés oldaláról) az ez irányú toleránsabb tónus érezhetően negatív irányba csapott át.

A helyzetet jól érzékelteti Lukács Tibornak, a CSEMADOK KB ügyvezető titkárnak azon álláspontja, miszerint „a CSEMADOK 14. országos közgyűlésén elfogadott javaslatoknak, a NEMZETI FRONT-tagság 3 éve alatt beterjesztett anyagaiknak, a szlovák kormány vezetőivel több alkalommal folytatott megbeszéléseken született közös állásfoglalásoknak mind a mai napig nincs érdemi lecsapódása a politikai és közigazgatási gyakorlatban. Elvi állásfoglalások születtek ugyan, de a konkrét intézkedések késnek.”

Ismét hangsúlyosabbá válik, hogy a nemzetiségi kérdés Csehszlovákiában – a lenini nemzetiségpolitika következetes érvényesítésének köszönhetően – megoldódott (J. Lenárt), a vezetők a korábbiakkal ellentétben kevesebb figyelmet szentelnek az esetleges hiányosságoknak, az egyes nemzetiségi követelések jogossága elismerésének.

Jobban előtérbe került az ország egységének, népei és nemzetiségei együttműködésének, testvériségének, az összekötő elemeknek a kiemelése. Ez Szlovákiában a nemzetiségek irányába a szlovák nyelvoktatás szélesítésének hivatalos igényével is párosul, miközben a korábban bővebb figyelmet kapó nemzetiségi jellegzetességek, sajátosságok hangoztatása gyakorlatának visszaszorulása érzékelhető. Elmaradnak a nemzetiségek léte garanciáinak biztosítását korábban többször is ígérő vezetői megnyilatkozások.

Mindezeket alátámasztja a szlovák kormány november 1-jei, a nemzetiségi kultúra és oktatás helyzetét megtárgyaló üléséről a CSKP KB-ból származó azon információ, miszerint a szlovák kormány a kérdést határozott belügynek és alapvetően rendezettnek ítélte, bár ígéretet tett a nemzetiségi oktatás (elsősorban a pedagógusképzés) hiányosságainak felszámolására is. Ennek konkrétumairól, garanciáiról ugyanakkor nem esett szó.

A fentiek jegyében – főleg szlovák részről – támadás indult az ezen eredmények elégségességét megkérdőjelező nemzetiségi követelések ellen: „Határozottabban fel kell lépni a különböző ún. kezdeményezések ellen, amelyek szervezői a nemzetiségi kapcsolatokban a viszály magjainak elvetésére és feszültség szítására törekednek” (I. Janák).

A vezetői bírálóit érzelmi töltetet is kap, s a megnövekedett nemzetiségi aktivitást elsősorban nem a belső hiányosságokra vezeti vissza (hisz ez bírálata jogosságának elismerésével érne fel), hanem – úgymond – a külső – magyarországi – nacionalista befolyás erősödését látja benne. „Nagy veszély a nacionalizmus ösztönzése... némely körök az MNK-ban a nemzetiségi kérdéssel való visszaélésre törekednek a Csehszlovákiához való viszonyukban is” (M. Jakeš). Az „is” nyomatéka azt az értelmezést sugallja, hogy Magyarország más relációban is „visszaél” e kérdéssel.

A nacionalizmusnak e fenti vádja közvetett bírálóat jelent az azon felfogásunknak, miszerint a szomszédos országokban élő magyarságot is a magyar nemzet részének tekintjük, s a velük való gondoskodást nem a szomszédos államok kizárólagos belügyének.

Kiemelendő ugyanakkor, hogy a csehszlovák felső szintű vezetésből J. Lenárt és I. Knotek (mindketten szlovákok) – bár ők is vallják a nemzetiségi kérdés lényegében megoldott voltát, és nem osztják azon nézetet sem, miszerint annak megoldása nem kizárólagos belügy – legutóbbi megnyilatkozásaikban kerülnek az M. Jakeš és I. Janák által követett ez irányú szélsőséges megfogalmazásokat, s síkra szállnak – a politikai és ideológiai nézetkülönbségek ellenére is – a szomszédos országokkal való kapcsolatok fejlesztéséért.

A fentiekből megállapítható, hogy a fennálló szocializmusmodellhez mind görcsösebben ragaszkodó csehszlovák vezetés napjainkban – retorikája ellenére – demokrácia-felfogásában, így emberi jogi politikájában, s ezzel szoros összefüggésben nemzetiségpolitikai nézeteiben is a meglévő szint alapvető elégségességére hivatkozva kerül az érdemi intézkedéseket, a lényegesebb változásokat.

Barity Miklós
nagykövet

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 28. d., 00341/6-1989.

12.

Prága, 1989. november 20. Barity Miklós prágai magyar nagykövet számjeltávirata, amelyben beszámol a november 17-i prágai diáktüntetésről és az annak elfojtását követő megmozdulásokról.

Pénteken délután hivatalos nyilvános megemlékezést tartottak Prágában a cseh főiskolák bezárásának és a diákvezetők kivégzésének 50. évfordulója alkalmából.

A hivatalos ünnepségre a független diákszövetségek, az ellenzéki csoportok „rászerveztek”, és a hivatalos rész befejeződése után Prága központjában a Vencel téren és a hozzá csatlakozó utcákban a diákok tüntetni kezdtek.

A tüntetők a párt jelenlegi vezetése és a kormány leváltását, diákautonómiát, a társadalom demokratizálódását követelték. Szinte kezdetétől fokozódó erővel hangzottak el a jelenlegi rendszer, a politikai vezetők elleni jelszavak, ütemesen kiabált követelések.

Később a CSKP KB főtájkára és más elnökségi tagok ellen név szerint is felléptek. A rendőrség a tüntetést majdnem két órán át tartó tevékenységgel feloszlatta. Az elhúzóadás oka az volt, hogy a tüntetés fokozatosan zavargássá változott.

Szombaton a zavargások folytatódtak. Elterjedt a híre annak, amit a nyugati rádióállomások mint szenzációt közöltek, hogy a rendőrség brutalitása következtében az egyik diák a kórházban sérüléseibe belehalt. A Národní třída utcában, azon a helyen, ahol a diákok a rendőrség megverte, megjelent egy tábla emlékhelyként.

A Független Diákszövetség aktivistái a környező villanyoszlopokra nemzeti és fekete színű szalagot kötöttek, a helyszínen gyertyát gyújtottak. Kisebb csoportokban egyre több ember gyülekezett itt és a Vencel téren a Szt. Vencel szobra körül.

Röplapok és M. Šmidt, az állítólagos halott temetésére szóló meghívók jelentek meg. A röplapokon a diákság követeléseit közölték, egy további, hétfőn 11 órára az általános orvosi kar épülete előtti nagygyűlésre hívták a diákokat.

Szombaton délután közel 20 000 fő gyülekezett a Národní třídán, ún. vitakörök alakultak ki az utcában. A diákok között neves színészek is láthatók voltak. Végül a rendőri erők az utcát az esti órákban kiürítették.

A rendőri akciót a diákszervezetek, a hozzájuk csatlakozó művészszövetségek, valamint a prágai ifjúság fővárosi és felsőoktatási bizottsága elítélték. Közös nyilatkozatukat, valamint a rendőri akció kivizsgálását követelő felhívásukat a hétfői Mladá fronta című, az ifjúsági szövetség központi lapja is teljes terjedelmében közölte. Vasárnapra az összes prágai színházak sztrájkba léptek, tiltakozásul a rendőri akciók ellen. Egyes vidéki színházak is csatlakoztak hozzájuk (Liberec, Plzeň, Kolín, Ústí és egy színház Pozsonyban).

Vasárnap folytatódott a tiltakozási hullám Prága utcáin. Telefonon hívták egymást a prágai főiskolások, középiskolások, és egyhetes sztrájkra szólítottak fel mindenkit. Az utcai gyülekezéseket a késő délutáni órákban a rendőrök már nem zavarták.

A tömegtájékoztató eszközökben délután sorozatban cáfolták M. Šmidt halálhírét, az esti híradóban megszólaltatták a két azonos nevű diákot, akik közül valamelyik állítólag meghalt volna.

Vasárnap este a diákság a város több színházában gyülekezett, és ott úgynevezett vitafórumokat tartottak. A Városi Ifjúsági Bizottság képviselői itt nyílt színen vitatkoztak a diákokkal. A legnagyobb összejövetel a Činoherní klubban volt, ahol megjelent Václav Havel vezetésével a Charta 77 teljes vezetése.

Havel javaslatára a jelenlévők elfogadták azt a javaslatot, hogy a dialógusról most már át kell térni a konfrontációra, itt az alkalmas időpont. A független diákszervezetek elhatározták, hogy a Színművészeti Főiskolán hétfőn létrehozzák az állandó diáksztrájkbizottságot. Egy tízfős delegációt menesztettek Adamec kormányfőhöz a követelésekkel.

Új elem az, hogy a tv és a tömegtájékoztató eszközök szóltak a tüntetők követeléseiről, délutánig viszonylag hitelesen igyekeztek beszámolni, mi történik az utcákon.

Vasárnap délutánig viszonylag nyugalom volt a városban. Délután még feloszlattak egy kb. 30 000 fős tömeget a Május 1 hídnál, de késő délutánra a tüntetők kisebb csoportokra oszlottak fel, majd behúzódtak a színházakba és kollégiumokba.

Személyes tapasztalataink és különböző kapcsolatainkkal folytatott beszélgetéseink alapján a november 17-i eseményekről az alábbi – a teljességet még nem tükröző – értékelést tesszük:

Kapcsolataink mindenek előtt arra mutattak rá, hogy semmilyen tekintetben nem volt helyes a politikai vezetés helyzetértékelése a november 17-i évforduló előtt.

A fővárosi közhangulat jóval rosszabb volt, mint ahogyan azt a vezetés látta. Nem volt konszolidált helyzet az ifjúság körében. A vezetés csak azt a hangulatot vette figyelembe, amelyet a múlt hét végén megtartott ifjúsági szövetségi országos konferencia plénuma mutatott, kevésbé azokat az eléggé radikális követeléseket, amelyek a hat különböző szekcióban kerültek a figyelem középpontjába.

Itt követelték a radikális reformokat, személyi változásokat a politikai vezetésben, annak az útnak a követését, amelyre a Szovjetunióban, Lengyelországban, Magyarországon és legutóbb az NDK-ban és Bulgáriában is rátérnek

Mivel a SZISZ-konferencia egésze nem volt képes a radikális követeléseket magáévá tenni, az ifjúságban, különösen annak legérzékenyebb rétegeiben, a diákság

körében az elégedetlenség tovább erősödött. A politikai vezetés az 1939. november 17-i eseményekről való megemlékezés előtt nem tudott kitérni.

Ez volt az első olyan tüntetés Prágában, amelyhez a nem engedélyezett struktúrákon kívül csatlakozott az ifjúsági szövetség fővárosi bizottsága, a SZISZ felsőoktatási, járási jogú bizottsága, továbbá a prágai színházak vezetése, esetenként egész társulata. Ezzel az eseménysorozattal szemben már nem lehetett azzal érvelni, hogy „belső és külső reakció” szervezte volna.

Jelentős a Szocialista Párt nyilatkozata, amely a mostani helyzetben határozott előrelépést követel a reformok terén és azok törvényes biztosításában a politikai dialógus alapján.

Egyik politikai kapcsolatunk az egész eseménysorozat fő vonásának azt tartja, hogy „ez már nem látványosságra tupírozott, suhancok által heccből végrehajtott zavargás volt”, hanem komoly tömegek – nemcsak fiatalok – mentek az utcára.

Bevált az ellenzék taktikaváltása, hogy nem „csendes sétákra”, hanem látványos konfrontációkra orientálódik. Az események valamennyi kiváltó tényezője együttesen eredményezte, hogy ebben az esetben már hatalmi harcról van szó, amely fokozatosan egyre nyíltabbá válik. Jelszavaik a politikai, az állami vezetés, annak egyes tagjai, különösen M. Jakeš ellen irányultak.

Azt tapasztaljuk, hogy a tüntetés kapcsán kialakult helyzet „feloldására” nincsenek felkészülve. Szombaton és vasárnap sem sikerült a megmozdulásokat leszerelni. Számos színház nem tartott előadást, és helyette még a fizetővendégek részvételével is politikai gyűléseket tartottak.

Kapcsolataink veszélyesnek tartják azokat a felhívásokat, hogy a következő napokban folytatódjanak a nyilvános tüntetések és sztrájkok. A politikai vezetés zavarban van, nincsenek megbízható ismeretei az üzemekben, intézményekben, hivatalokban levő hangulatról. A mai napon (november 20.) helyzetfelmérés folyik, amelyeknek eredményeit figyelembe kívánják venni.

Egyes politikai vezetők kimondják, hogy az erő alkalmazása nem volt helyes, csak korlátozni és tompítani kellett volna az eseményeket. Óvakodni kell attól, hogy bármely tüntetésnek áldozata legyen ebből, mert annak beláthatatlan következményei lehetnének.

A 20-i reggeli órákban lévő helyzet mutatta, hogy a diákmegmozdulások folytatódnak. Prága mintegy hat különböző helyén gyülekezések, nyilvános vitafórumok kezdődtek. Megalakult a diák sztrájkbizottság, amely aktív szervezésbe kezdett.

A Fővárosi Pártbizottság párbeszédet kezdeményezett a színházak társulatainak vezetőivel. Vasárnap este F. Pitra, a cseh kormány elnöke rövid tv-beszédben fordult az ország lakosságához, nyugalomra, a rend fenntartására intve, a különböző sztrájkfelhívások elutasítására kérve a közvéleményt. Ez a nyilatkozat nem bizonyult elégségesnek a helyzet lecsillapítására.

November 20-án a déli óráktól ülésezik mind a három kormány. Munkájukat nehezíti, hogy a CSKP KB Elnöksége vasárnapi későig tartó ülésén döntésig nem jutott el. Következménye, hogy a három kormány közös nyilatkozata – a 20-i esti tüntetésekkel, amelyeken országos méretekben sok százezren vettek részt – nincs összhangban.

A november 20-i tüntetések szinte valamennyi vidéki központba, ahol felsőoktatási intézmény van és Szlovákiába is átterjedtek. Intenzitásuk növekvő tendenciát

mutat. A rádió- és a tv-közvetítések is tükrözik, hogy a politikai követelések túlmennek a diákság követelésein, egyre határozottabban a politikai szférába csapnak át.

A politikai vezetés szervező munkája a tömegek, a dolgozó kollektívák támogatásának elnyerésére irányul. Jelennek már meg ilyen nyilatkozatok.

A rádió és a tv viszont első ízben objektívnek értékelhető módon mutatta be a százezres tünetetéseket. A KB Elnöksége ma délután (20-án) újra összeült. Megtárgyalta az üzemek, gyárak politikai hangulatát is.

Elterjedt annak a híre, hogy a Szövetségi Kormány kapcsolatot létesített V. Havellel.

- B. -

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 27. d., 004082/3-1989.

13.

Pozsony, 1989. december 6. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Csemadok nemzeti kisebbségek politikai képviselőinek kibővítésére vonatkozó kezdeményezéséről.

22-9/adm/1989.

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ
1 pld. saját

Készítette: Váradi Lajos

Gépelte: Bárányné

Pozsony, 1989. december 6.

Tárgy: Csemadok-kezdeményezés a nemzetiségek képviselőinek szélesítésére

A Csemadok KB Elnöksége az elmúlt napokban határozatot fogadott el arra vonatkozóan, hogy az illetékes szerveknél kérni kell a nemzetiségek képviselőinek bővítését a szlovák kormányban, illetve a Szlovák Nemzeti Tanácsban.

Az Elnökség felhatalmazása alapján Sidó Zoltán, a Csemadok elnöke levélben fordult a szlovák kormány, illetve a Szlovák Nemzeti Tanács elnökéhez, amelyben javasolják, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács és annak választott és végrehajtó szerveiben a nemzeti kisebbségek számarányuknak megfelelően legyenek képviselve. A Szlovák Nemzeti Tanács egyik alelnöke egyúttal a Nemzeti Kisebbségek Tanácsának elnöke legyen. A Nemzetiségi Kisebbségek Tanácsa a Szlovák Nemzeti Tanács keretében a magyar és az ukrán nemzeti kisebbség akaratát és a kisebbségi öngazgatást képviselné. A Nemzeti Kisebbségek Tanácsának hatáskörébe az alábbi feladatok tartoznának:

Foglalkozna a nemzeti kisebbségek életének minden kérdésével; véleményyt mondana bel- és külpolitikai, gazdasági, társadalmi és kulturális kérdésekben; ellenőrizné a nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvények, határozatok és más rendelkezések betartását, tehát mindazokat az intézkedéseket, amelyek valamilyen formában érintik a nemzetiségek életét. Figyelemmel kísérik ezen intézkedések

hatásait a nemzeti kisebbségekre és egyes tagjaikra, javaslatot tennének a Nemzeti Tanácsnak a nemzetiségi miniszter és miniszterhelyettes, továbbá az oktatási és kulturális államtitkár személyére.

Államigazgatási vonalon javasolják, hogy a kormány egyik alelnöke a nemzeti kisebbségek ügyeiért felelős miniszter legyen, akit kizárólag a nemzetiségek soraiból választanának a Nemzeti Kisebbség Tanácsának javaslatára. Amennyiben a nemzetiségi miniszter ukrán nemzetiségű lenne, helyetteséül automatikusan magyar nemzetiségűt választanának és fordítva.

A levélben végül azon meggyőződésüket fejezik ki, hogy a Csemadok Elnöksége javaslatának megvalósítása növelné Csehszlovákia nemzetközi tekintélyét az ország nemzetiségi politikája kapcsán.

A levél már november 23-án kész volt, azonban a Nemzeti Front elnökségi ülésén I. Janák által elmondott kemény beszéd – amelyből kissejlett a visszarendezés veszélye – óvatosságra intette a Csemadok vezetőit, s a levél továbbítását későbbi időpontra halasztották. Erre december 1-jén került sor, elsősorban azzal a céllal, hogy a szlovák kormány átalakítása során már vegyék figyelembe ezeket az igényeket is. Ugyancsak hasonló elgondolás motiválta a Szlovák Nemzeti Tanács elnökének küldött levelet is, mivel itt is jelentős mozgásra lehet számítani, különösen ami a Nemzeti Tanács elnökségének összetételét illeti.

A Csemadok december 6-i rendkívüli KB ülése az ismertetett levél szellemében egy delegációt küldött a miniszterelnökhöz és a Szlovák Nemzeti Tanács elnökéhez, ezzel is nyomatékot adva a levélben foglaltaknak. A miniszterelnök a Csemadok javaslatát elfogadta, s ígéretet tett, hogy a szövetség által javasolt Varga Sándort a kormány egyik miniszterelnök-helyettesévé nevezi ki, aki egyúttal a nemzeti kisebbségek ügyeiért felelős miniszteri posztot is ellátja. (Varga Sándor jelenleg levéltári dolgozó, 1968-ban egy ideig a Csemadok KB titkára volt, majd később a szövetségből kizárták, Duray Miklóshoz közel álló személy, ő vette át a Kisebbségi Jogvédő Bizottság vezetését Duray amerikai tanulmányútja idejére.)

A Szlovák Nemzeti Tanács elnöke ugyancsak ígéretet tett arra, hogy a Csemadok javaslatait figyelembe veszik. A Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének újraválasztásakor ennek megfelelően Nagy Kázmér lett az egyik alelnök, aki eddig belkereskedelmi miniszteri posztot töltött be. Ugyancsak ígéretet kaptak arra vonatkozóan, hogy a szlovák parlament keretében visszaállítják a Nemzetiségi Tanácsot, s ennek elnöke Nagy Kázmér lesz.

A Csemadok Elnökségének aktivizálódása jelzi, hogy a szervezet igyekszik az ország belpolitikai helyzetének kedvező alakulását felhasználni a nemzetiség igényeinek kielégítésére, s egyúttal elejét venni azoknak a bírálatoknak, amelyek a szlovákiai magyarság körében, illetve az utóbbi napokban alakult különböző mozgalmakban felerősödtek a Csemadok vezetésével szemben, és amelyek lényege, hogy a Csemadok nem tölti be megfelelően az itteni magyarság érdekképviselőtét.

Szerencsés János
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-adm., 1989-Csehszlovákia, 41. d., 9996/1-1989.

14.

Pozsony, 1989. december 21. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése a szlovák–magyar viszonyoknak a csehszlovákiai társadalmi és politikai változások megindulása utáni alakulásáról.

51/Szt/1989.

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ
1 pld. saját

Előadó: Várad Lajos

Gépelte: Bárányné

SZIGORÚAN TITKOS!

Pozsony, 1989. december 21.

Tárgy: A szlovák–magyar viszony
alakulása Szlovákiában a
társadalmi-politikai változások
beindulását követően

A Csehszlovákiában végbemenő társadalmi, politikai változások az elmúlt 1 hónap során minden komolyabb nemzetiségi ellentétektől mentesek voltak. A szlovákiai magyarság egy részében a folyamatok kezdetén félelem mutatkozott, visszaemlékezve az 1968-as eseményekre, amikor jelentős szlovák–magyar nemzetiségi ellentét alakult ki. Ennek reflexiói a magyar kisebbségben most is jelentkeztek. Ezzel is magyarázható, hogy a dél-szlovákiai magyarlakta területeken a kezdeti időszakban visszafogottabb volt a lakosság magatartása, csak fokozatosan, az ország más területeinél lassúbb tempóban indultak be a változások. Ez a tájékozottság hiánya mellett éppen a nemzetiségi viszálykodástól való félelemmel magyarázható. Az aggodalom azonban egyelőre alaptalan, mert a társadalmi változásokat az elmúlt időszakban az uralkodó cseh és szlovák nemzet, valamint a nemzetiségek összefogása jellemezte, s háttérbe szorultak a nemzetiségi ellentétek. A cseh Polgári Fórum és a szlovák Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom (VPN) a november 17-i eseményeket követően szoros egységet demonstrálva együttműködött, s ez lényegében kihatott a szlovák–magyar viszony alakulására is, amely különösen a VPN és a Független Magyar Kezdeményezés (FMK) között alakult ki. A VPN vezetői világosan látják, hogy a nemzetiségi ellentét szítása csak a visszarendeződés híveinek használna. Ez tükröződik a polgári mozgalom akcióprogramjában is, amely a nemzetiségi kérdés igazságos megoldása mellett foglal állást.

Az elmúlt néhány hét eseményei, a nemzetiség által szorgalmazott elképzelések és kezdeményezések több eredményt hoztak, mint az előző jó néhány év. Így pl. magyar nemzetiségű miniszterelnök-helyettest neveztek ki a szlovák kormányban, a kulturális, oktatási és mezőgazdasági minisztériumokban magyar nemzetiségű miniszterhelyettesek kinevezésének nagy a valószínűsége, a Szlovák Nemzeti Tanácsban nemzetiségi bizottság létrehozása. Ismételten visszaállították a kormány nemzetiségi titkárságát eredeti állapotába, s amit korábban hosszú évek küzdelmével sem sikerült elérni, most a legtermészetesebb módon sikerült, egy újabb magyar nyelvű napilapot, a Napot beindítani stb.

Megítélésünk szerint a nemzetiségi problémák, illetve a szlovák–magyar viszony kiéleződésének veszélye továbbra is fennáll. Nem zárható ki a régi rend híveinek támadása, vagy legalábbis annak kísérlete a nemzeti érzés szításával a nemzetiségek ellen, bár azok a próbálkozások, amelyekkel a korábbi vezetés egyes tagjai a

változások kezdeti napjaiban próbálkoztak, nem jártak sikerrel (Murín volt miniszterelnök-helyettes, I. Janák, az SZLKP volt első titkárának megnyilatkozása). Ide sorolhatók a magyarországi szlovákság helyzetével kapcsolatos szlovák aggodalmak is, amelyek ugyan az utóbbi időben háttérbe szorultak, azonban ez a kérdés bármikor ismét a felszínre kerülhet. További kérdés, hogy az új választási törvény hogyan fogja érinteni a választói kerületek területi meghatározását. Amennyiben azokat igyekeznek úgy kialakítani, hogy a magyar nemzetiségű lakosság a lehető legkevesebb körzetben legyen többségben, az újabb konfliktus forrásává válhat.

A társadalmi változások hatására a magyarság önszerveződése, saját érdekeinek fokozottabb érvényesítése helyi szinten is felerősödött. A nemzetiség lakta járáások azon vezetői, akik ismertek voltak magyarelles magatartásukról vagy a szlovák érdekek kritikátlan kiszolgálásáról, a rendkívüli járási konferenciákon mind megbuktak. Így a komáromi mezőgazdasági titkár Opálek, az érsekújvári Mészáros vagy a rozsnyói Koren Árpád. Dudás Kálmán pedig, a magyar nemzetiség közül legmagasabb posztot betöltő dunaszerdahelyi járási vezető titkár az elsők között volt, akiknek lemondását követelték, mivel ismert volt a szlovák érdekek kritikátlan és maximális kiszolgálásáról. I. Janák volt első titkárt pedig a komáromi járási konferencián a résztvevők nem engedték felszólalni sem. Mindez azt mutatja, hogy a magyar nemzeti kisebbség öntudata és „bátorsága” megnövekedett, és fokozott mértékben képes saját sorsának alakítására helyi szinten is.

A megújulás útjára lépett Csemadok tevékenységével ugyancsak nagymértékben befolyásolhatja a nemzetiségi kérdés, a szlovák–magyar viszony alakulását. A szervezet további sorsa még nem tisztázott, a tagság csak ezután fog döntení arról, hogy a magyarság érdekképviseletét is felvállaló társadalmi szervezet marad, vagy pedig politikai párttá alakul át. Ez utóbbira akkor kerülne sor, ha társadalmi szervezatként nem indulhatnak a választásokon, illetve ha a Nemzeti Front felbomlása után erre kényszerítik a körülmények. A közel 100 ezres tagság olyan bázist jelent a szervezetnek, amelyre megfelelőképpen építeni lehet. A jelenlegi elképzelés az, hogy az egymás után alakuló mozgalmak és kezdeményezések fölött álló szervezet maradjon, amely képes lenne koordinálni és összefogni azokat. A Független Magyar Kezdeményezést kivéve jelenleg is jó a kapcsolatuk minden magyar szerveződéssel. Az FMK azonban neve ellenére a VPN, illetve a Polgári Fórumtól kapja az utasításokat, s nem mutat hajlandóságot a Csemadokkal való együttműködésre.

A Szlovákiában működő Demokrata és Szabadság Párttal jó kapcsolata van a Csemadoknak, s ezek részéről nem látnak egyelőre veszélyt a nacionalizmus gerjesztésére. Egyelőre kérdéses, hogy a Matica slovenská bázisán alakuló Nemzeti Párt milyen politikai irányvonalat fog képviselni. Ezzel kapcsolatban vannak aggodalmak, ismerve a Matica álláspontját. (Ugyancsak aggodalmak vannak a Matica újonnan szerveződő alapszervezetei miatt, amelyek a nemzetiségileg vegyes területeken az ellentétek egyik oka lehetnek). Ugyanakkor olyan vélemények is vannak, ha a Matica párttá alakul, akkor csak egy lesz a sok szlovákiai párt közül, és kevésbé lesz veszélyes, mint a jelenlegi formában.

Ezek a különböző vélemények és megfontolások természetesen egy állandóan változó helyzetet tükröznek, a politikai erővonalak még nem kristályosodtak ki. A jelenlegi társadalmi-politikai változások azonban éppen a demokrácia kiszélesedéséből adódóan lényegesen nagyobb teret biztosítanak a szlovákiai magyarság alulról

építkező, az önszerveződés magas szintjét már korábban is elért tevékenységéhez, a nemzetiségi lét és jogok fokozottabb érvényesítéséhez.

Szerencsés János
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 27. d.,
004649-1989.

15.

Prága, 1989. december 27. Barity Miklós prágai magyar nagykövet jelentése a november 17. utáni csehszlovákiai demokratikus átalakulásról.

5/4/SZT/1989.

Készült: 3 példányban

Központ: 2 példány

Saját: 1 példány

Előadó: László Imre

Gépelte: Tőkicsné

Szigorúan titkos!

Érvényes: visszavonásig!

Prága, 1989. december 27.

Tárgy: A csehszlovák demokratikus
átalakulás első szakaszának
értékelése

1989. november 17. olyan társadalmi robbanást indított el Csehszlovákiában, amely radikális fordulatot eredményezett az ország belpolitikai fejlődésében, és lehetővé tette a demokratikus átalakulás megindítását.

E történelmi jelentőségűnek értékelhető áttörést a demokratizálás irányában az elmúlt két évtizedben az országban fokozatosan beért politikai-társadalmi és erkölcsi válság hatására keletkezett társadalmi feszültség és elégedetlenség váltotta ki.

Az utóbbi években mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a csehszlovák társadalom fejlődését megakasztó, akut problémává terebélyesedett az a sajátos körülmény, hogy a csehszlovák társadalom a meghirdetett átalakítás és demokratizálás vezetésére, végrehajtására nem ismerte el az 1968-as megújulási kísérlet elfojtását vállaló politikai vezetés illetékességét, hitelességét és képességét, amit a CSKP vezetése csak saját legítimitásának megtagadása árán, az 1968-as események átértékelésével tudott volna a társadalommal elfogadtatni. E paradox helyzetből adódó feszültséget még fokozta a pártvezetés helytelen helyzetértékelése. A XIII. kongresszust követően a kontinuitás erőteljes hangsúlyozásával a pártvezetés abból a hibás értékelésből indult ki, hogy a lakosság elégedett a kialakult helyzettel, egységesen támogatja a CSKP politikáját, nem fogadja el az ellenzék létét és követeléseit.

E hibás feltételezés megakadályozta a pártvezetést abban, hogy megfelelően és kellő időben reagáljon az ország belső fejlődéséből és a nemzetközi környezet alakulásából eredő kihívásokra.

A reformgondolat halogató, késedelmes és kényszerű elfogadását követően a pártvezetés igyekezett az átalakítást a gazdasági szférára korlátozni. A KB 7. plénu-

ma után fokozatosan érezhetővé vált a politikai rendszer lemerevedése. A hatalmi eszközökkel biztosított társadalmi vezető szerepe birtokában a pártvezetés elzárkózott a társadalmi párbeszéd elfogadásától. A politikai és vallási alapon szerveződő ellenzékét ellenségnek bélyegezve elősegítette a pártvezetés elszigetelődését a társadalomtól, amit az adminisztratív-direktív irányítási módszerek is fokoztak. A hatalmi monopólium következtében, a bírálatok elfojtásával mindinkább elszakadt a valóságtól a párt ideológiája és tájékoztatáspolitikája. Egyre markánsabban jutott ki-fejezésre a pártvezetés egységének bomlása, növekvő belső zavarai.

A társadalmi elégedetlenség kialakulásához hozzájárult az ország gazdasági stagnálásának, hanyatlásának tudatosodása is, bár önmagában ez a tényező – az alacsony szintű, de általános szociális biztonság miatt – nem lett volna elegendő ahhoz, hogy a tömegek az utcára menjenek. Kétségtelen azonban, hogy a „kis lépések” politikája a gazdaságban, az óvatos és felemás reformok, amelyek nem szüntették meg az ellátási gondokat, a gazdaságirányítás merevségét, a kedvezőtlen termelési struktúrát, hozzájárultak a közhangulat romlásához, és nyilvánvalóvá tették, hogy a gazdasági reform a régi politikai struktúra megváltoztatása nélkül nem oldható meg. Egyre inkább össztársadalmi problémává nőtt a környezetvédelem elhanyagolása is.

A CSKP vezetése nem vonta le a szükséges tanulságokat a szomszédos szocialista országokban bekövetkezett változásokból sem. Érezhető volt a pártvezetés kívárása, a moszkvai változásokra való spekulálás, amit a radikálisabb reformintézkedéseket vállaló országok egyre erősödő bírálata kísért. A reformtörekvések erősödése a Szovjetunióban, a szovjet álláspont fokozatos módosulása 1968-at illetően a rendszer legitimitásának alapjait ingatta meg. A keletnémet változások nyilvánvalóvá tették a rendszer elszigetelődését. Egyidejűleg a csehszlovákiai változások sürgetése, támogatása nemzetközi ügygé vált, amit jól tükrözött az emberi jogi és állampolgári kezdeményezéseket kísérő nemzetközi szolidaritás erősödése is,

Az átalakításnak pusztán a „gyorsítás” eszközöként való felfogása, ami egyenértékű volt a kontinuitás fenntartásával, az ideológia síkján jelenítette meg, hogy a CSKP az átalakítás keretében elutasítja a szocializmus minőségileg új szakaszára való áttérés szükségességét.

A november 17. óta bekövetkezett, rendkívül gyors ütemű belpolitikai fejlődés egyik alapvető jellemzője, hogy a tömegmegmozdulások hatására megkezdődött és következetesen folyik a CSKP politikai és ideológiai monopóliumhelyzetére épülő pártállam struktúráinak leépítése.

A CSKP az új helyzetben rákényszerült a pluralista struktúrában az egyenjogú partnerségen alapuló társadalmi párbeszéd elfogadására. A párt válsághelyzetének tudatában az új pártvezetés nagy erőfeszítéseket tesz lépéshátránya ledolgozására, egy új típusú, modern baloldali párt kialakítására. A CSKP új akcióprogramja már határozott elhatárolódást mutat az előző pártvezetés politikájától, hibáitól, és tudatosan támaszkodik a szocializmus megújítására 1968-ban tett kísérlet máig érvényes pozitív elemeire. Az új pártvezetés vállalta az 1968-as események átértékelésének ideológiai, politikai és személyi konzekvenciáit. Az 1968-at követően félreállított kommunisták rehabilitálásával párhuzamosan a CSKP KB Elnöksége és a párt rendkívüli kongresszusa megtisztította a pártvezetést a korábban politikailag vagy erkölcsileg kompromittálódott vezetőktől. A rendkívüli kongresszus egyik fő feladatának tekintette, hogy gyökeresen átalakítsa az alapszervezetek bizalmát elvesztett Köz-

ponti Bizottságot, amelyben a korábbinál sokkal jelentősebb képviseletet biztosított a párt alapszervezeteinek. Radikálisan csökkentik a párt apparátusát is. Az események hatására a párton belül nyíltan fellépő és máris komoly tömegbázissal rendelkező reformirányzatok léte megköveteli a párt szervezeti szabályzatának módosítását. Várható, hogy a párt külön választási programjában már kevésbé kategorikus megfogalmazást kapnak az akcióprogram sarkítottabb megkötetései. Várhatóan konkrétabbá és rugalmasabbá válik az akcióprogramban meglehetősen elnagyolt gazdasági és társadalmi kibontakozás útja. Erre enged következtetni, hogy a pártvezetés már most elfogadja a gazdasági szférában a tulajdonformák egyenjogúságát, a szabad vállalkozás létjogosultságát.

Másrészt az elmúlt hónap tanulsága, hogy a korábban sporadikusan és különféle elszigetelt csoportokra tagoltan fellépő ellenzék helyett a hatalom ezúttal az egész társadalom ellenállásával került szembe. Ennek során sajátos, új jelenség volt a diákság és a diákmegmozduláshoz csatlakozó művészeti társadalom önálló politikai fellépése, amely katalizátorként hatott a különböző társadalmi erők mozgósításában.

Az erőszakmentes és egységbe kovácsolódott ellenállásból nőtt ki a széleskörű nemzeti mozgalommá terebélyesedett Állampolgári Fórum (szlovák Nyilvánosság...) mint a Nemzeti Front ellenpólusa. Az ellenzék nem csupán legálissá vált, de párbeszédre kényszerítette a hatalmat, sőt olyan meghatározó erejű politikai tényezővé, centrummá formálódott, amely reális alternatívát kínált a hatalommal szemben. Az alternatív politikai akcióegység (front) létrejöttével egyidejűleg új szintet kaptak, új életre keltek a CSKP korábban színtelen nemzeti frontos partnerpártjai is, amelyekkel a PF máris erős kötődéseket épített ki. Az 1968-as „prágai tavasz” és az 1989-es „prágai ősz” egyik alapvető eltérése talán éppen az 1989-es események széles társadalmi jellegében ragadható meg. A változások alulról jövő, össztársadalmi követelésén túlmenően 1989 radikálizmusa, dinamizmusa és a létrejött változások jelentősége tekintetében is meghaladja az 1968-as kísérletet.

Az elmúlt hetekben lehetségessé vált a tényleges pluralista politikai struktúra és az ennek megfelelő államigazgatás, jogállam alapjainak lerakása. Kialakultak a koalíciós kormányzás választásokig érvényes keretei. A szövetségi és nemzeti kormányok közmegegyezésen alapuló, a pillanatnyilag mindenki által elfogadott maximális megoldást tükröző összetétele biztosítani tudja a politikai közélet és az államigazgatás stabilitását a választásokig terjedő időszakra. A végrehajtó hatalom szintjén az erőviszonyok tisztázását követően megkezdődött a törvényhozó hatalom szerveinek a pluralista feltételekhez való igazítása is. A Szövetségi Gyűlés – tisztikárának megújítását követően – mind gazdasági, mind jogi szempontból a demokratikus átalakítást kedvezően befolyásoló intézkedéseket hozott. A Szövetségi Gyűlés jelenlegi összetételében is kész volt elfogadni a CSKP vezető szerepe és a marxista-leninista ideológia kizárólagossága alkotmányos rögzítésének megszüntetését.

Bár formailag még lezáratlan az államfői poszt betöltésének kérdése, megállapítható, hogy az Állampolgári Fórum a politikai egyeztető tárgyalásokon e kérdésben is érvényesíteni tudta akaratát. A CSKP újabb taktikai vereséget szenvedett el azért, hogy a népszavazásra vonatkozó kezdeményezését a Polgári Fórum le tudta szerezni. A társadalom (a szlovák lakosságot is beleértve), a Szövetségi Gyűlés egyaránt magáévá tette a Polgári Fórum érvelését, hogy e látszólag demokratikus megoldás erősen lefékezne az átszervezés folyamatát, az elnöki rendszer irányába bil-

lentené ki a jelenlegi hatalmi egyensúlyt, felesleges feszültségeket okozna, és könnyen szembeállíthatná az ország nemzetét. A Polgári Fórum elnökjelöltje, V. Havel politikai realitásérzékét és toleranciát tükröző december 16-i tévébeszédében meg tudta nyugtatni az esetleges megtorlásoktól tartó kommunistákat, együttműködésre hívta fel a CSKP reformerőit, támogatásáról biztosította a kommunista szövetségi kormányfőt, és elismeréssel szolt L. Adamec érdemeiről a társadalmi párbeszéd megindításában. Azon kikötése, hogy megválasztása esetén „oldalán” kívánja tudni A. Dubčeket, a megfogalmazás homályossága ellenére nem volt hatástalan gesztus az 1968-as nemzedék és a Dubčeket támogató szlovák országgrész bizalmának megnyerése szempontjából. A Szövetségi Gyűlés november 19-i ülészakán V. Havel egyöntetű támogatása már tükrözte a beszéd kedvező fogadtatását.

Az elmúlt hetek fejlődése megszüntette a csehszlovákiai átalakításban a politikai és a gazdasági szféra mozgásának korábbi jelentős fáziseltérését. A radikális politikai váltás a közeljövőben bizonyára éreztetni fogja hatását a gazdasági reformok következetesebb és szélesebb körű érvényesítésében is, a gazdasági átalakítás motorjává válhat.

A belpolitikai fejlődésben eddig tapasztalható tendenciák alapján az elkövetkező időszakban élesedő politikai harccal kell számolni, amelynek előterébe, az alapvető fordulatot kísérő politikai hullámverés letisztultával, egyre inkább a reform vagy rendszerváltás kulcskérdése kerül. A reformirányzaton belül fokozódó polarizálódást válthat ki a reform határainak kérdése is.

Az eddig megismert programelképzelések alapján (bár még egyik politikai erő sem rendelkezik letisztult jövőképpel) úgy tűnik, hogy az európai munkásmozgalom szociáldemokrata hagyományaiból, a népi demokratikus és a polgári humanista örökségből egyaránt meríteni kívánó „Obroda” – kiegészülve a CSKP reformszárnyával és a Polgári Fórum mérsékelt erőivel – e stratégiai célkitűzések ütközése során kompromisszumos megoldást kínálhat. Egy ilyen koalíció már fő vonalaiban előrevetítené a jövő évi választások után várható politikai paletta meghatározó színfoltjait. A konzervatív baloldal és a jobbközép (Kereszténydemokraták, Polgári Fórumból kiváló, később megalakuló jobbközép vagy jobboldali kis pártok) perifériára szorulásával egy domináns balközép tömb alakulhatna ki, amelyben jelentős szerepet kaphat a Szocialista Párt, a Szociáldemokrata Párt és olyan formációk is, mint a természetvédőket tömörítő „zöldek” pártja. Programja alapján e tömörülésbe sorolható a valóságosan meglévő és eddig elhanyagolt érdekek kifejezésére hivatott, új Agrárpárt is, bár valódi céljait illetően kételyeket támaszt, hogy a szlovák Nyilvánosság magyar tagozata szerint a szélsőbalos kommunista erők hatalmának átmentésére tett kísérletről van szó.

A „hogyan tovább?” kérdésre adandó végleges választ a politikai erők a szabad választásokra bízzák. Ennek előkészítése érdekében az elkövetkező hónapokban fel fog gyorsulni az előzetes vagy keretprogramok konkretizálása, valamint az új körülmények között hatékonyabbnak ítélt új vezetői gárdák kialakítása, véglegesítése. A választási küzdelmek során számíthatunk az egyházak fokozottabb aktivitására is. A pártprogramok megfogalmazását az is siettetni fogja, hogy valamennyi politikai erő érvényesíteni kívánja érdekeit és céljait a sarkalatos törvények kidolgozásánál (többnyire jövő januárban, februárban várható parlamenti elfogadásuk).

A pluralista-koalíciós berendezkedésnek az államigazgatás és a képviselői szervezetek alacsonyabb szintjeire való kiterjesztése során konfliktusokat okozhat vidéken

a konzervatív erők egyes helyeken tapasztalható ellenállása, pozíciófélése. A demokratikus rendszer alapjainak megerősítése során előtérbe kerül a bírói testület, a fegyveres erők és szervezetek, az elnöki és kormányelnöki hivatalok mentesítése a párttevékenységtől, valamint a törvényhozó, a végrehajtó és bírói hatalom következetes szétválasztása.

Gazdasági téren a Komárek–Dlouhý–Klaus-féle gazdasági csúcsvezetés a gazdaság élénkítésére a korábban elutasított piaci és pénzügyi szabályozókat is igénybe kívánja venni. Az új gazdasági kormányzat első lépései is jelzik, hogy erősödni fog Csehszlovákia nyitása Európa (elsősorban az NSZK és Ausztria) irányába, de erősödni fognak törekvései a kapcsolatok normalizálására az Egyesült Államokkal és más államokkal is (pl. Dél-Korea, Izrael, Vatikán).

A következő fejlődési szakasz békés jellegének biztosítása szempontjából fontos tényezőnek tartjuk, hogy az átmeneti időszakban koalíciós ellenőrzés alá helyezték a belügyi tárcákat, az állambiztonsági szerveket, máris sor került a Munkásőrség párhadsereg-jellegének megszüntetésére (fegyvereit beszolgáltatta a hadseregnek), a Szövetségi Gyűlés garanciákat kapott az új honvédelmi kormányzattól a hadsereg semlegességét, illetve a társadalmi követelésekkel való azonosulását illetően.

Barity Miklós
nagykövet

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 27. d.,
004082/9-1989.